

Gücerat'ın Tarihi Coğrafyası Historical Geography of Gujarat

İsa ERYILMAZ

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr. Öğr. Uyesi İsa ERYILMAZ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırşehir, Türkiye

ORCID: [0000-0002-5938-6003](https://orcid.org/0000-0002-5938-6003)

e-mail: isaeryilmaz@ahievran.edu.tr

Başvuru/Submitted: 28.02.2024

Kabul/Accepted: 30.05.2024

Atf: Eryılmaz, İsa, "Gücerat'ın Tarihi Coğrafyası", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Haziran 2024): 249-276.

Citation: Eryılmaz, İsa, "Historical Geography of Gujarat", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (June 2024): 249-276.

Lisans/License:

Öz- Geçmişin coğrafyası demek olan tarihî coğrafya insanların meydana getirdiği kültür ve medeniyetin tekâmülünde etkili olan tarihî olayların geçtiği coğrafyanın hususi özelliklerini inceler. Tabiatıyla geçmişte bir tarihî olayın meydana geldiği coğrafi mekân tarih araştırmalarında ehemmiyetle tetkik edilmelidir. Nitekim insan toplumlarının yaşam merkezleri, köy ve şehirler, nehir ve dağlar söz konusu toplumların kültürünün izlerini taşırlar. İşte bu kültür değerlerini geçmişte olduğu şekliyle ortaya çıkaran tarihî coğrafya geçmişin coğrafyasını yeniden ortaya koyarak tarih araştırmalarına yardımcı olur. Çalışmamızda Gücerat'ın yer adlarıyla ilgili en eski kayıtlar ile özellikle orta çağ seyyahlarına ait seyahat notlarından istifade ettik. Bununla birlikte konuyla ilgili geniş bir tarama yapmak suretiyle halihazırdaki araştırma eserlerinden yararlandık.

Türk tarihinin önemli bir dönemini ihtiva eden Hindistan'da yer alan Gücerat'ın tarihî coğrafyasını incelediğimiz çalışmamızda öncelikle Gücerat adı ve anlamı ile bu yer adının tarihî süreçte geçirdiği etimolojik değişim üzerinde durmaya çalıştık. Daha sonra Gücerat'taki tarihî olaylara sahne olmuş yer adları üzerine araştırmamızı yoğunlaştırdık. Nahravala, Surât, Ahmedabad, Sidhpûr, Udaypûr, Somnath ve Girnar gibi büyük ölçüde tarihî olayların geçtiği şehirlerin tarihî coğrafyası üzerinde durmaya çalıştık. Bunun yanında Kanbey, Diu ve Daman gibi önemli liman şehirlerin tarihî coğrafyasını inceledik. Araştırmamızda ayrıca Gücerat'ın tarihî öneme sahip şehirlerinin kurulduğu Sâbarmâti, Mahi, Tapfî ve Narmada nehirlerini ve bu nehirlerin özelliklerini izah etmeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler- Hindistan, Gücerat, Ahmedabad, Nahravala, Tarihi Coğrafya.

Abstract – Historical geography, which refers to the geography of the past, examines the special characteristics of the geography where historical events that are effective in the development of culture and civilization created by people took place. The geographical location where a historical event occurred should be examined with great importance in historical research. The living centers of human societies, villages and cities, rivers, and mountains bear traces of the culture of these societies. Historical geography, which reveals these cultural values as they were in the past, helps historical research by revealing the geography of the past again. In our study, we have benefited from the oldest records of the place names of Gujarat and especially the travel notes of medieval travelers.

In our study, in which we examined the historical geography of Gujarat in India, which contains an important period of Turkish history, we first tried to focus on the name and meaning of Gujarat and the etymological change of this place name in the historical process. We have tried to focus on the historical geography of cities such as Nahravala, Surât, Ahmedabad, Sidhpûr, Udaypûr, Somnath and Girnar where historical events took place to a great extent. We examined the historical geography of important port cities such as Kanbey, Diu, and Daman. In our research, we have also tried to explain the Sâbarmâti, Mahi, Tapfî and Narmada rivers on which the historically important cities of Gujarat were founded and the characteristics of these rivers.

Keywords- India, Gujarat, Ahmedabad, Nahravala, Historical Geography.

Yayın Tarihi	26.06.2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26.06.2024
Reviewers	Single Anonymized - Two Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

Historical geography examines specific characteristics of a place where a historical event took place. In this sense, in historical geography studies, in addition to the physical characteristics of a geographical place where historical events occurred and developed, the political, religious, social, and economic conditions of that place should be examined extensively. The impact of geography on society is very clear. However, it is also a well-known fact that human beings constantly change the place in which they live and their environment. For this reason, historical geography does not approach the issue only in terms of physical features, while revealing the changes a place has undergone in the historical process. In this respect, historical geography differs from physical geography. In fact, historical geography aims to reconstruct the past by examining the changes that a place where a historical event has undergone in the historical process. Therefore, social and cultural developments and demographic structures, especially political history, constitute an important parameter in the studies conducted in this field.

One of the least researched areas in Turkish history is undoubtedly the history of Turks in India. The historical geography of Gujarat, which is the subject of our study, is important for filling an important gap in this field. Starting from the Sakas, who came to northern India and established sovereignty in this region from the first millennium B.C. onwards, it remained under various Turkish

sovereignties such as Kushan, Akhun and Ghaznavid for a long time, and this enormous area, famous for its rich and fertile lands, which includes the lands adjacent to the Kathiavar Peninsula, has been the scene of many struggles since the earliest times. The city of Patan (Anhilvâr Patân), which was estimated to have been founded in 746 AD, was the capital of Gujarat until the fourteen century. In later Islamic sources, this place appears as Nahravala or Nehrvâla. The fact that the Ghurid army directly attacked Anhilwâr during the military campaign of the Ghurid Sultan Muizz al-Dîn Muḥammad in 1178-1179 in Gujarat shows that this place was strategically important. Likewise, cities of historical importance, such as Surat, Sidhpûr, Udaypûr, Somnath, Girnar, and Ahmedabad, which were established during the rule of the Muzaffarids, have formed the outlines of our study for the historical geography of Gujarat.

In addition to the aforementioned historical cities of Gujarat, the port cities, which provided the connection between India and the West and especially the Islamic world, are also covered extensively in our study. The port cities in the Gulf of Khambhat were both important trade centers and hubs for the transportation of pilgrims to Mecca. Diu, Daman, Khambhat and Sûrat were among the port cities frequented especially by Muslim traders. The port cities, ruled by Hindu Rajals in the past, were also introduced to Islam by Muslim traders. Therefore, Islam was permanently established in these cities under Turkish rule. In addition, these conquered cities were adorned with Turkish-Islamic architecture and reflected important traces of Turkish culture.

The last topic of our study is our assessment of the rivers of Gujarat. Most of these rivers originate exclusively from the Aravali mountains in the north or the geography of Rajasthan. These great rivers crisscross India from north to south and southwest and flow into the Gulf of Khambhat. These rivers are extremely important for the historical geography of Gujarat, not only as natural highways connecting the coastal areas to the interior, but also because many of the historical cities that are important for the ancient history of Gujarat were formed on or near the banks of these rivers. The Sâbarmâti River is undoubtedly the most important of these rivers, to which Indian communities attributed religious sanctity. In the history of Gujarat, cities such as Ahmedabad (Anahilvâra Patan), Udâypûr, Gandhinagar, Sarkhec, Anadpura and Rampura, which hosted the oldest civilizations in the history of India, were all founded around this river or on its tributaries. Therefore, while examining the cities that have a major importance in the historical geography of Gujarat, we have tried to include the rivers on which these cities were founded. We have also included the Mahi River, which is one of the largest rivers in northwest India and flows into the Gulf of Khambhat by crossing Rajasthan and Gujarat. In addition to these two major rivers, we have tried to mention rivers such as Narmadâ and Taptî, which are hundreds of kilometers long. This study, which examines the historical geography of Gujarat, aims to approach the subject as a whole with the name of Gujarat, important ancient place names, cities and port cities and finally major rivers.

GİRİŞ

Umumiyetle geçmişin coğrafyası demek olan Tarihî Coğrafya¹ tarihin geçtiği coğrafi mekânın kendisine mahsus özelliklerini inceler.² Başka bir deyişle geçmiş zamanlarda belli bir insan topluluğunun o zamanki sosyal ve ekonomik düzenini, yaşadığı mekânın coğrafi özelliklerini ve tarihi süreçte geçirdiği değişimi bugünkü içtimai ilimlere özgü modern metotlarla yeniden inşa eder. Dolayısıyla tarihî coğrafya insan ırkının ve onun meydana getirdiği medeniyetin tekâmülünde yeryüzünü ve onun hususî özelliklerini, coğrafi mekânın insan toplumu üzerindeki etkisini ve bu tabii sürecin tarihsel gelişimini ele alır.³ Diğer taraftan coğrafya çalışmalarında insanın tabiat üzerindeki aksini de dikkate almak mecburiyeti bulunmaktadır.⁴ Yani insan yaşadığı yeri ve çevresini mütemediyen değişikliğe uğratar. Söz konusu değişim o bölgede yaşayan toplumların geleceklerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.⁵ Dolayısıyla tarihî coğrafya çalışmalarında geçmişin coğrafyası ortaya koyulurken mesele tafsilatlı ve derinlemesine ele alınmalı ve o coğrafya üzerindeki tabii veya beşerî etkilerle beraber söz konusu coğrafyanın geçirdiği değişim titizlikle incelenmelidir. O sebeple tarihî coğrafyacı incelediği muayyen zamandaki bir bölgenin sadece fizikî özelliklerini değil aynı zamanda o bölgenin siyasî, dinî, sosyal ve ekonomik tarihini de geniş bir şekilde tetkik edebilmelidir.⁶ Tarihî coğrafya bu anlamda bir bölgenin doğal fiziksel özelliklerini inceleyen fizikî coğrafyadan ayrılır.⁷

Tarihî coğrafya geçmişte yaşamış insan toplumlarının o zamanki yaşam merkezlerini kapsamlı bir şekilde incelemek amacıyla⁸ dönemin yapı türlerini ve çeşitliliğini, köy ve şehir planlarını, akarsu, nehir ve göllerini, ova ve dağlarını, o bölgenin yollarını veya o bölgeyi dışarıya bağlayan önemli geçitlerini, bitki ve hayvan türlerini, varsa maden olarak kullanılan yerlerini, dolayısıyla söz konusu toplumun geçmişteki kültürünü meydana getiren bütün unsurlarını ortaya koyarak o yeri veya bölgeyi günümüzdeki haliyle mukayese eder.⁹ Bütün bu kültür değerlerini geçmişte olduğu şekliyle ortaya çıkaran tarihî coğrafyacı bir bölgenin tarihi süreçte geçirdiği değişimi de nazarı dikkate alarak geçmişten yeniden inşa edecektir.¹⁰ Bu arada tarihî coğrafya çalışmalarında araştırılan bir yerin siyasî tarihi ve o

¹ Tarihî coğrafyanın bir disiplin olarak ortaya çıkması ve kabul görmesi XVIII. yüzyılın başlarında olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ülkelerin tarihî coğrafyası ile ilgili çalışmalar yapılmaya başlandı [Tarihî Coğrafyanın ortaya çıkması ve gelişmesiyle ilgili müracaat edilebilecek başlıca eser hakkında bkz., R. A. Butlin, *Historical Geography (Through the Gates of Space and Times)*, New York 1993, s. 1-69]. Bu çalışmalardan anlaşıldığı üzere, bir yerin geçmişteki coğrafyasını inceleyebilmek için o yerin diğer yerlerden farklı ve muhakkak tarihi bir değerinin olması gerekir. Yani tarihi olaylara sahne olmamış bir bölgenin tarihî coğrafyasını incelemek bu disiplin açısından çok gerekli değildir. Geçmişte büyük tarihi olaylara ve gelişmelere mekân olmuş yani tarihi değeri olan yerlerin incelenmesi yapılırken dahi o yerin en karakteristik özelliklerine vurgu yapılmalıdır. Bu hususta geniş bilgi için bkz., J. B. Mitchell, *Historical Geography*, London 1975, s. 10-15; Z. Kucera, "Historical Geography between Geography and Historiography", *Journal of Historical Geography and Environmental History*, Volume 5/2008, No. 1, s. 10; ayrıca bkz., O. Gümüşçü, "Tarihî Coğrafya ve Kültürel Miras", *Erdem*, Aralık 2018, s. 101.

² O. Gümüşçü, *Tarihî Coğrafya*, İstanbul 2016, s. 163-164.

³ Bu hususta bkz., H. F. Tozer, *A History of Ancient Geography*, Cambridge 1935, s. 1-3.

⁴ Beşerî tesir insanlar ne kadar kalabalık, sıkışık ve faal olursa o ölçüde daha çok görülebilir. İnsan, tabii kaynakları kullanan ve onlara hâkim olan, onların sınırlarını tanıyan, üstesinden gelemediği şeye uyum sağlayan, eşsiz bir coğrafi amildir. Mesela eskiden ormanlarla kaplı Normandiya'yı, insan, istisnai bir zenginliğe sahip bir otlaklar ülkesi haline getirdi. Yine Hollandalılar yavaş yavaş denizi doldurarak toprak elde ettiler. Bunlara başka örnekler de verebiliriz. Sürülmüş topraklar ormanların yerini aldı, iskân yerleri tarlalara taşı. Keşişler, tabii arazileri tarım alanı haline getirdiler, tüccarlar şehirleri kurdular. Bkz., Léon-E. Halkin, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (nşr. B. Yediyıldız), s. Ankara 2014, s.43-44.

⁵ Örneğin Mackinder Hindistan'a ve yenedünyaya gitmekle kolaylık sağlayan Ümit Burnu rotasının Venedik'in gözden düşmesine yol açtığını iddia eder. Ayrıca Mackinder, belirli bir anda siyasette, toplumda ya da insan faaliyetlerinin herhangi bir alanındaki tarihin akışı yalnızca çevrenin bir ürünü değil aynı zamanda geçmişten alınan hareket gücünün de etkisinde meydana geldiğini ifade eder. Bkz., H. J. Mackinder, *Tarihin Coğrafi Kalbi*, (nşr., K. Yılmaz), İstanbul 2013, s. 108.

⁶ F. Debenham, *Historical Geography*, London 1923, s. 12-14.

⁷ E. A. Freeman, *The Historical Geography of Europe, Bombay 1903*, s. 1-2; A. Z. Velidî Togan'a göre tarihe yardımcı ilimlerin en önemlilerinden birisi coğrafyadır. Coğrafyaya dayanmayan tarih kitabı tarih değil roman sayılmak icap eder. Tarihçiler için bilhassa tarihî coğrafya mühimdir. Bkz., A. Z. Velidî Togan, *Tarihî Usûl*, İstanbul 1985, s. 22; ayrıca coğrafi faktörler tarihin en eski devirlerinden itibaren insan topluluklarını ve bu toplulukların sosyal, siyasal, ekonomik, dinî ve kültürel yaşantılarını değişik şekillerde etkilemişlerdir. Başka bir deyişle, coğrafi faktörler tarihin gelişimine yön vermişlerdir. Bkz., E. Memiş, *Tarihî Coğrafyaya Giriş*, Bursa 2012, s.4.

⁸ Tarihî coğrafyanın kaynak ve metodu hakkında geniş bilgi için bkz., A. Kinda, "Historical Geography", *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*, (2017), s. 1-11.

⁹ Mitchell, s. 82, 125, 173, 222, 287; Debenham, s.14-15; Memiş, s. 4.

¹⁰ Tarihî coğrafyayı fizikî coğrafyadan ayıran en önemli özelliği geçmişteki bir yerin kültür unsurlarını ve tarihi süreçte geçirdiği değişimi araştırmasıdır. Bu yönüyle tarihî coğrafyanın kullandığı metot ve araştırma yöntemi de dönemin tarihî

siyasî tarih minvalinde iskân edilmiş yerlerin nüfus dağılışı veya hareketliliği de dikkate alınmalıdır.¹¹ Çünkü bir yeri yaşanabilir kılan coğrafi imkânlardan sonra asıl unsur insan ve insanların bir arada bulunduğu toplumdur.¹² Toplumlar üzerinde hâkimiyet tesis eden siyasî irade ise bir bölgenin sınırlarını belirlemektedir. Hülâsa tarihi coğrafyacı fizikî coğrafya yanında sosyal, iktisadî, siyasî ve askerî tarih çalışmalarına müracaat etmeli yani bizatihi tarihin kendisini kaynak olarak kullanmalı, bunların yanında geniş bir muhakeme yeteneğine sahip olmalıdır.¹³

1. Gücerat Coğrafyasının Umumî Özellikleri

1.1. Gücerat Adı

Asya'nın güneyinde Hint okyanusuna doğru uzanmış bir üçgen görünümünde olan Hindistan'ın kuzeybatı kesiminde yer alan Gücerat, güneyde ve batıda Umman denizi ile çevrenmekte, kuzeybatıda Pakistan İslâm Cumhuriyeti, kuzeyde Racastan ve büyük Thar Çölü, doğuda Medya Pradeş ve güneydoğuda Maharaştra eyaletleri bulunmaktadır.¹⁴ Gücerat çok eski bir geçmişe sahip olup ilk ismi Sanskrit "*Gurceretra*" V. yüzyılın sonlarında Hindistan'a gelen "*Gucer/Gucar/Gurcara*"¹⁵ kabilesine atfedilmekte ve "Gucarların Ülkesi" anlamına gelmektedir. Ancak bu kavmin adı Akhunlar'ın Hindistan'a yerleşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır.¹⁶ Gurcaratrâ adına IX. yüzyılın ortalarında bölgede ele geçen kitabelerde tesadüf edilmektedir. Devletpûr'da bulunan ve 844 yılına tarihlenen bir kitabede "Gurjaratrâ-bhûmi yani "Gurjaratra toprağı" anlamına gelen bir adlandırma olduğuna müşahede etmekteyiz. Yine Kalincar'da tespit edilip tam olarak tarihlenemeyen ancak VIII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen bir yazıtta "Gurjaratrâ-mandala" yani Gücerat bölgesi veya Gücerat vilayetinden bahsedilmektedir. Epigrafik kayıtlarda görüldüğü üzere VII ve VIII. yüzyıllarda batı Hindistan'ın Gurcarâ prenslerinden bahsedilirken de bölge için Gurcarâ/Gurjarâ adı kullanılmıştır.¹⁷

İslam kaynaklarında umûmiyetle "Guzarat" veya "Guzerat"¹⁸ adıyla anılan Gücerat'ın başşehri Bazâna'nın aynı eserlerde Nârâyan/Nârâyana olarak zikredildiği görülmektedir.¹⁹ XIV. yüzyılın en

özelliklerine göre değişim arz etmektedir. Bu hususta bkz., R. Dennis, "Geography and Historical Geography", *Social Science History, Volume 15, No. 2 (Summer 1991)*, s. 274 vd.

¹¹ Bu hususta geniş bilgi için bkz., C. O. Sauer, "Foreword to Historical Geography", *Annals of the Association of American Geographers, VOL. XXXI, No. 1, (March 1941)*, California 1941, S. 15-17; G. Biger, "Historical Geography and International Boundaries", *Journal of Geography, Politics and Society, Year II, No. 1/3 (June 2012)*, s. 9-10.

¹² Toynbee'ye göre toplum, insanlar arasındaki toplam ilişkiler ağıdır ve toplumu meydana getiren başlıca unsur insanlar arasındaki ilişkilerdir. Bkz., A. Toynbee, *Tarih Bilinci I (A Study of History)*, İstanbul 1978, s. 45.

¹³ Diğer taraftan tarih araştırmalarında bir muhitin tetkik edilmesi umumiyetle iki mehzada ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi tabii coğrafya muhiti (yükseklik, iklimler, sular, toprak, nebatlar ve hayvanlar), diğeri ise suni muhit (ziraat neveleri, binalar, yollar, köprüler vs.)'tir. Bkz., Ch. V. Langlois-Ch. Seignobos, *Tarih Tetkiklerine Giriş*, (nşr. G. Ataç), Ankara 2010, s. 229; ayrıca bkz., A. R. H. Baker, *Geography and History*, Cambridge 2003, s. 24 vd; A. Eskikurt, "Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme", *Marmara Coğrafya Dergisi, S. 11, Ocak-2005*, İstanbul 2005, s. 46-47.

¹⁴ K. A. Nizamî, "Gucerât", *D.İ.A., XIV*, İstanbul 1996, s. 171-173.

¹⁵ Bunlar sekizinci yüzyılın son yarısından onuncu yüzyılın başlarına kadar kuzey Hindistan'ın en güçlü devletinin başında bulunacaklar ve Harşa'nın eski başkenti olan Gence üzerindeki Kaneve'i kendilerine başkent yapacaklardır. Söz konusu Gucar veya Gurcar oymakları zaman içerisinde bölgede önemli bir güç haline gelecek olan Racput oymaklarıyla karışacaklar ve ileride Gazneli Mahmud'un Hindistan seferleri sırasında Türklere karşı en etkili savunma savaşlarının öncüleri olarak karşımıza çıkacaklardır. Profesör D. R. Bhandarkar başta olmak üzere bazı Hintli ve Profesör V. A. Smith gibi bazı İngiliz tarihçiler dört büyük Racput oymağının (Pavar, Parihar, Çavhan ve Çavlukya) Gucar olduklarını ileri sürmektedir. Gucar'ların ise Güz (Oğuz) veya Hazar'lar oldukları yönünde ciddi kayıtlar bulunmaktadır. Bkz., Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi I (İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar 1526)*, Ankara 1987, s. 95-96.

¹⁶ Akhunlar'ın V. yüzyılın ortalarında kuzey batı Hindistan'a akınları ve konudaki tartışmalar ile Gupta İmparatorluğu'nun parçalanması hakkında geniş bilgi için bkz., D. C. Shukla, *Early History of Rajasthan*, Jodhpur 1978, s. 109-112.

¹⁷ Gücerat adı ve bu adın etimolojik anlamıyla ilgili tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz., J. F. Fleet, "The Name Gujarat", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, (Apr., 1906)*, Cambridge University Press, s. 458-460.

¹⁸ Hindistan'daki Türk tarihinin en mühim kaynakları arasında kabul edilen Muhammed Kâsım Hindüşâh-ı Esterâbâdî Firişte'nin Gülşen-i İbrâhîmî olarak da bilinen meşhur Farsça eseri Tarih-i Firişte'sinde Gücerat'ın Türk Sultanları hakkında müstakil bir bölüm bulunmakta ve bahsi geçen bölümde Gücerat "Guzerat" adıyla zikredilmektedir. Bu hususta bkz., Muhammed Kâsım Hindüşâh Esterâbâdî, *Tarih-i Firişte*, (nşr. Muhammed Rıza Nâsîrî), Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran 1387; ayrıca bkz., Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasim Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), New Delhi 1829, s. 1-22.

¹⁹ Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind (Bîrûnî'nin Gözüyle Hindistan)*, (nşr. K. Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015, s. 135; Alberuni's India I (An Account of the Religion, Philosophy, Literature, Geography, Chronology, Astronomy, Customs, Laws and Astrology of India About A.D. 1030), (nşr. E. C. Sachau), London 1910, s. 202.

büyük seyyahlarından biri olarak kabul edilen İbn Battûta'nın seyahat notlarında da görüldüğü üzere Gücerat'ın en eski başşehri ve en eski yerleşim yeri Nehrvâla veya diğer orta çağ eserlerinde geçtiği şekliyle Nahravâla'dır.²⁰ Daha sonraları İngiliz seyyahlar tarafından "Kambey" adıyla tarif edilen bu bölge Gurcâra, Saurâştra, Surâştra, Anartâ, Lâta, Lâda veya Lâla, Nâtaka gibi isimlerle anılmışsa da VII. yüzyılda Hindistan'ı ziyaret eden Hiuen Tsiang (629-645),²¹ Racputana'nın güney kısımlarını ve Handeş ile Malva'nın bir bölümünü ihtiva eden ve Gurcara adıyla anılan bölgeyi Saurâştra adıyla zikretmiş ve bu isim epey bir zaman Gücerat yarımadasının adı olarak kayıtlara geçmiştir.²² XIII. yüzyılın efsanevi taciri Marco Polo'nun Harikalar Kitabı'nda Hindistan'daki Melibar Krallığı hakkındaki notlarının hemen akabinde Gücerat Krallığı anlatılmaktadır. Marco Polo bu bölgedeyken "Gocurat" adını kullanır ve zenginlikleriyle ünlü bu ülkenin çok sayıda köy ve şehirlerinin olduğunu ancak bunları tek tek anlatmanın uzun olacağını düşünerek yer adlarını kullanmaktan imtina ettiğini ifade eder.²³ Babur'un hatıratı Vekayi'de ise Pencap bölgesindeki bir mıntikanın adı olarak geçen Gücerat, "Gucerât" adıyla zikredilmekte ve günümüzde kullanılan adına en yakın şekilde geçmektedir.²⁴

2. Gücerat'daki Yer Adları

2.1. Anilvara / Nahravala (Anhilvâr/Patân)

Hindu racalıkları yönetimindeki Gücerat tarihinin erken dönemleri hakkında çok az malumata sahibiz. Ancak Hint tarihinin erken devirlerini ihtiva eden halihazırdaki kaynak ve araştırmalardan elde edebildiğimiz bilgilere göre Gücerat, takriben M.Ö. 1400'den M.S. 942'ye kadar gerek Racput ve gerekse M.Ö. I. binden itibaren kuzey Hindistan'a gelip bu bölgede hakimiyet tesis eden Sakalar'dan başlamak üzere Kuşan, Akhun ve Gazneli Devleti gibi muhtelif Türk hâkimiyetleri altında uzun müddet kalmış ve Kathiavar yarımadasına bitişik toprakları içine alan zengin ve verimli topraklarıyla ünlü söz konusu geniş saha en eski devirlerden itibaren pek çok mücadeleye sahne olmuştur.²⁵ Özellikle Hindistan'daki en güçlü yerli hâkimiyet vasfını taşıyan Kanevc Racaları zamanla Gücerat'daki yerel yöneticilerden tedrici olarak toprakları almak suretiyle bölgenin en hatırı sayılır gücü haline gelecektir. Kanevc Kralı Raca Vanrâc'ın kölelerinden biri olan Savatsing işlediği bir suç sebebiyle idam edilir ve evi yağmalanır. Savatsing'in eşi bu hadiseden sonra Gücerat'a kaçmayı başarır ve burada bir erkek evlat dünyaya getirir. Daha sonra işte bu çocuk Anhilvâr Patân şehrinin kurucusu olacaktır.²⁶ 746 yılında kurulduğu tahmin edilen bu şehir VIII. yüzyılın sonlarından itibaren Anahilpatan adını alacak ve XIV. yüzyıla kadar Gücerat'ın başkenti olacaktır.²⁷

Cüzcânî'nin, Gazneli Mahmud'un Hindistan seferlerinden bahsederken mevzubahis Somnath seferi hakkında özellikle bu seferin Nahravala'ya yapıldığını ifade etmesi Nahravâla'nın XI. yüzyılın başlarına kadar Gücerat'ın başşehri olduğunu ve bu önemli konumunu koruduğunu göstermesi

²⁰ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (nşr. A. Sait Aykut), İstanbul 2019, s. 481.

²¹ Hiuen Tsiang'ın Hindistan'daki seyahat notları için bkz., Belinder-H. Dhanoa, *Hsuan-Tsang's Journey to India*, New Delhi 1988, s. 46 vd.

²² Nitekim Nahapâna'dan Svâmi Rudra Şah'a kadar Saurâştra'nın şah kralları M.S. 79'dan 292'ye kadar saltanat sürmüşlerdir. Tarihçilere göre Saka çağı olarak isimlendirilen bu dönem Kuşanlar'ın Kuzey Hindistan'a inmelerine kadar devam edecek önceleri Sakalar sonra ise Kuşanlar bölgenin önemli hâkimleri olacaklardır. Bu hususta bkz., N. L. Dey, *The Geographical Dictionary of Ancient and Medieval India*, London 1927, s. 72, 73, 235.

²³ Marco Polo Gücerat ile ilgili bilgi verirken şu ifadeleri kullanır: "Gocurat da büyük bir krallık. Bu krallıkta epeyce köy ve kent vardır. Halk putatapar, bir kralları ve ayrı bir dilleri vardır. Kimseye vergi ya da haraç vermezler; büyük Hint toprakları üzerinde, batıda bir ülkedir...". Bkz., Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, (nşr. I. Ergüden-Z. Zühre İlkelen), İstanbul 2022, s. 381-382.

²⁴ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II*, (nşr. R. Rahmeti Arat), Ankara 1987, s. 016, 053, 307, 321, 340, 341, 360.

²⁵ Bunların arasında Kuşan hükümdarı Kanişka'yı zikretmemiz gerekmektedir. Zira Çi-çi Kağandan (öl. M.Ö. 36) itibaren pek çok Türk hükümdarının yapmak isteyip de bir türlü gerçekleştirmediği Hindistan ile Türkistan'a aynı anda sahip olma düşüncesini Kanişka gerçekleştirmiş olmalıdır. Kanişka Kuşanlar'ın en iyi bilinen hükümdarıydı. M.S. 115-140 yılları arasında daha kuzeyde olsa da muhtemelen Aşoka'nın kadar muazzam bir krallık üzerinde hakimiyet sürdü. Onun döneminde Kuşan Devleti'nin sınırları Hindukuş Dağları'nın kuzeyinden Ceyhun dolaylarına, Doğu Ganj Havzası'ndaki Benares'e ve güneyde Gücerat'a kadar uzanıyordu. Dolayısıyla bu kadar muazzam büyüklükte bir sahaya hâkim olan Kanişka devrinde Hindistan deniz yoluyla Roma dünyasına bağlanmış ve özellikle Gücerat limanları bu ticarete önemli rol oynamıştı. Gücerat'ın bel kemiği teşkil ettiği ticaret ve topraktan gelen gelirler Kanişka'yı efsanevi büyüklükte zenginliğe kavuşturacaktır. Bkz., B. Stein, *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2015, s. 91.

²⁶ E. Dosabhai, *A History of Gujarat (from the Earliest Period to the Present Time)*, Ahmadabad 1894, s. 1.

²⁷ Bkz., Dey, *The Geographical Dictionary of Ancient and Medieval India*, s. 6.

bakımından önem arz etmektedir.²⁸ 1178-1179'da Gur Sultanı Muizzüddin Muhammed, Gazneli Mahmud gibi büyük Tar Çölü'nü geçip Gücerat'a saldırmak istediğinde Multan ve Uçç yolu ile çöle girer Gücerat'ın başkenti Nahravala veya Nehrvâla (Anılvara, şimdiki Patan) üzerine yürür ki o sırada Nahravala'da Çavlukya Racputlarından Bim Raca hâkim bulunmaktaydı. Pek az kişinin güçlkle kurtulup Gazne'ye dönebildiği ve Müslüman Türklerin Hindistan'da uğramış oldukları ilk önemli yenilgi kabul edilen bu başarısız Gurlu harekâtı göstermektedir ki Anılvara stratejik, bir o kadar da ele geçirilmesi zor bir coğrafyaydı.²⁹ Aynı şekilde Hamdullah el-Müstevfi Kazvini, Sind'in şehirlerini tanıtırken buranın en büyük şehirlerinden Multan, Lahor, Peşâver, Melikfûr, KUSDâr vb. arasında Nahravala'yı da zikreder. Ayrıca ikliminin sıcak olduğunu ifade ettiği bu bölgede Hindistan'ın en büyük tapınaklarının bulunduğunu kaydetmektedir.³⁰

XIV. yüzyılın başlarında büyük hayaller peşinde olup zamanın İskender'i olmak isteyen Kalaç Sultanı Alâeddîn Muhammed Kalaç (1296-1316) bu uğurda Çağatay Moğollarıyla mücadele etmiş ve arkasından Güney Hindistan'ın fethine girişmişti.³¹ Çok sayıda rcalığın ele geçirildiği bu büyük askerî harekâtı Nusret Han ve Uluğ Han'ın büyük bir orduyla Gücerat'a gönderilmesi takip etti.³² Kalaç ordusu az zaman sonra Nahravala'yı ele geçirip yağmaladı ve Nahravala'nın bütün kasabaları bir bir zapt edildi. Neticede buranın yöneticisi Raca Karan perişan halde Devagir'e kaçmak zorunda kaldı. Racanın karısı ve kızı ile yüzlerce savaş için terbiye edilmiş savaş fili, binlerce deve yükü ganimet ve çok miktarda mücevher Kalaç ordusunun eline geçti. Nizâmeddîn Ahmed Tabakat-ı Ekberî'sinde Kalaç ordusunun Seylan kapılarına kadar dayandığından bahisle seferin onbir ay sürdüğünü ve değerleri tam olarak tespit edilemeyen yüz binlerce değerli mücevherat ile Ekim 1311'de muzaffer bir şekilde Dehli'ye döndüğünden bahseder.³³

2.2. Surât / Sorâth

Hindistan'ın kuzey batısında bugünkü Kathiavar yarımadasının büyük bir bölümünü ihtiva eden Gücerat'ın en önemli şehirlerinden birisi şüphesiz Sorâth veya Surât'tır.³⁴ Esas itibarıyla Hindular tarafından Saurâştra adıyla isimlendirilen bu şehir³⁵ önceleri bölge adı olarak kullanılırken sonradan Kathiavar yarımadasının batısında Tâptî Nehri'nin güneyinde yer alan dağlık bölgeyi ifade etmek için şehir adı olarak kullanılmış ve bu kente Müslümanlar tarafından Sorâth/Surât adı verilmiştir. Bu isimlendirme özellikle Müslüman Arapların Sind'e³⁶ gelmelerinden sonra epey bir zaman kullanılacak ve günümüzdeki Sûrat şekline dönüşecektir.³⁷ Bununla birlikte bugün Hindistan'ın beşinci büyük

²⁸ Somnath Gücerat'ın en güneyinde bulunan ünlü tapınağıyla Gazneli Mahmud'un fethetmek istediği bir şehir olup söz konusu tapınakta Mekke müşrikleri tarafından Kâbe'den kaçıldığına inanılan dört büyük puttan birisi yani Manat bulunmaktaydı. Somnath'ı fethederek efsanelere konu olan büyük komutan Sultan Gazneli Mahmud bu putu dört parçaya böldürmüş, bunlardan birisini Gazne'deki büyük mescidin eşğine, ikincisini sarayının içine, üç ve dördüncü parçaları ise Mekke ve Medine'ye göndermiştir. Somnath'ın adının da bu Manat putundan geldiği rivayet edilmektedir. Bu hususta bkz., Cüzcânî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsırî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I*, (nşr. H. G. Raverty), Calcutta 1864, s. 82; Somnath'daki ünlü Şiva tapınağından Gazne'ye götürülen diğer zenginlikler arasında yirmi milyon altın, binlerce değerli taş ve mücevher, değerli giysiler ve kıymetli kitaplar bulunuyordu. Bkz., C. E. Bosworth, *The Ghaznavids Their Empire in Afganistan and Eastern Iran (994-1040)*, New Delhi 1992, s. 78.

²⁹ Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s. 257.

³⁰ Hamd-Allâh Mustawfî, *The Geographical Part of the Nuzhat-al Qulûb Composed By Hamd-Allâh Mustawfî of Qazwîn in 740 (1340)*, (nşr. G. Le Strange), London 1919, s. s. 252.

³¹ Kadir Han, Kutluğ Hoca, Taragay, Kebek ve İkbalmende gibi şöhretli komutanların idaresindeki Çağataylılar 1297-1308 yılları arasında Afgan geçitlerini aşarak Pencap'ı istila edecekler ve Sultan Alâeddîn Muhammed Şah'a zor ve korkulu günler yaşatacaklardır. Sultan, Çağatay Moğollarını durdurmak için Uluğ Han ve Zafer Han'ı görevlendirdi. Kanlı mücadeleler sırasında Zafer Han öldürüldü. Çağatay tehlikesi Gazi Tuğluk'un aldığı yerinde tedbirlerle ancak durdurulabilecektir. Bkz., V. D. Mahajan, *History of Medieval India (Muslim Rule in India)*, New Delhi 1991, s. 162-163.

³² Kalaç Sultanı Alâeddîn Muhammed Kalaç'ın Gücerat fetihleri hakkında geniş bilgi için bkz., A. B. Pandey, *Early Medieval India*, Allahabad 1960, s. 185-188.

³³ Nizâmeddîn Ahmed, *The Tabakât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad I*, (nşr. B. De), Calcutta 1927, s. 157.

³⁴ Antik dönemde Sorâth, Sureth, Soret gibi isimlerle anılan bu şehir hakkında bkz., H. G. Briggs, *The Cities of Gujarâshtra: Their Topography and History Illustrated*, Bombay 1849, s. 10.

³⁵ H. D. Sankalia, *Studies in the Historical-Cultural Geography and Ethnography of Gujarat (Places and Peoples in Inscriptions of Gujarat: 300 B.C.-1300 A.D.)*, Poona 1949, s. s. 28.

³⁶ Müslüman coğrafyacılar Sind'e "Mihran" demektedir. Bu hususta bkz., *The Oriental Geography of Ebn Haukal An Arabian Traveller of the Tenth Century*, (nşr. W. Ouseley), London 1800, s. 148, 150, 154, 155.

³⁷ V. A. Smith, *The Oxford History of India (from the Earliest Time to the end of 1911)*, Oxford 1911, s. 267; Muhammed b. Kasım'ın Belucistan düzlüklerinden Sind'e girmesi, Uçç, Multan, Kanevc gibi şehirleri ele geçirmesi, ünlü Raca Dahir'in başında bulunduğu birleşik Racput ordusunu mağlup edip Dahir'i öldürmesi ve Keşmir önelrine kadar Sind'in tamamına

metropol şehri olma özelliğine haiz bu liman şehir Gücerat tarihinde elmas şehri olarak bilinmekte ve XV. yüzyılın sonlarına doğru modern bir şehir görünümüne kavuştuğu kaynaklar tarafından ifade edilmektedir.³⁸ Eski adı Saurâştra ve diğer bazı kaynaklarda Suryapûr olduğu ifade edilen bu şehrin tarihi Ramayana ve Mahabharata destanları dönemine dayanmakta³⁹ ve Maurya İmparatoru Aşoka (M.Ö. 268-232) döneminde savaşçı tanrı kabul edilen Krişhna'nın Mathura'dan Dwarka'ya giderken durakladığı yer olduğu rivayet edilmektedir.⁴⁰ 641 yılına kadar muhtelif Türk ve Racput hanedanlarının hakimiyetinde kalan bu şehir⁴¹ İmparator Harşa'nın, Valabhi Devleti başta olmak üzere Kuç ve Kathiavar yarımadasının tamamını hâkimiyeti altına almasından sonra Gaznelilerin Hindistan seferlerine kadar Racput kabilelerinden Çavlukya ve Pratihara hanedanlıkları arasında sürekli el değiştirecektir. Müslüman Arapların Sind'e geldikleri devirde Gücerat'a hâkim olan Raştrakuta oymağı da bir ara Çavlukya Devleti'nin başına geçecektir ki Müslüman Arapların kuzey ve kuzeybatıdan hakimiyetlerini genişletmeye çalıştıkları dönemde Raştrakutalar da güneyden Hint devletlerine teyakkuzda bulunuyorlardı. Dolayısıyla Gücerat'daki Surât gibi zenginlikleriyle ön plana çıkan şehirler hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur.⁴²

Dehli Türk Sultanlığı (1206-1526) döneminde sultanlığın müreffeh vilayetlerinden biri haline gelen Gücerat'ın söz konusu zenginliğinde yapılan idarî düzenlemeler yanında hiç şüphesiz sahip olduğu liman şehirlerin büyük etkisi olacaktır. Bu noktada körfezde yer alan bir liman şehir olan Surât, bir liman şehir olarak sultanlığın vergi gelirlerinin artmasına, hazinenin altın ve gümüşle dolmasına katkı sunan Gücerat şehirleri arasında müstesna bir yere sahip olacaktır. XIV. yüzyılın sonlarında Timur'un Dehli'yi zaptından sonra Gücerat ve Malva'nın bağımsız hareket etmeye başlaması ve sonunda Azâm Hümayun Zafer Han'ın Muzaffer Şah unvanıyla Dehli'ye karşı bağımsızlığını ilan etmesiyle temelleri atılan Muzafferîler⁴³ döneminde Surât, Baburlu dönemine kadar söz konusu Türk hanedanlığının hakimiyeti altında kalacaktır. Muzafferî Sultanı Ahmed Şah döneminde ise başkentin yeni kurulan Ahmedabad'a nakledilmesiyle birlikte Ahmed Şah, Saurâştra'daki Racput krallıkları üzerine gidecektir. Saurâştra'da yer alan Girnâr ve güney Gücerat'daki Çampâner kalesi ile Hindu hacılarının uğrak yeri olan Sidpûr'daki Hindu tapınakları tahrip edilecektir.⁴⁴ Mahmud Bigarha döneminde ise Surât ve çevresindeki kaleler tamamıyla Muzafferî Sultanlığı'nın hakimiyetine girerken bölgede çıkan Hindu ayaklanmaları bastırılacak ve Hinduizm'e karşı İslam dinin kalıcı bir şekilde yerleşmesi için din adamları görevlendirilecektir. Böylece Surât'taki Türk hâkimiyeti alınması zor kale ve limanların ele geçirilmesiyle 1472'den itibaren takriben yüz yıldan daha fazla bir müddet kesinleşmiş oldu.⁴⁵

2.3. Ahmedabad

Muzafferî Sultanlarının Gücerat tarihinde derin izler bıraktığı yönetim sistemindeki reformlar ve askerî alanlarda yapılan fetihler yanında bölgedeki planlı imar faaliyetleriyle inşa edilen muazzam

hâkim olması konularında geniş bilgi için bkz., M. B. Pithawalla, *Historical Geography of Sind*, Karachi 1938, s. 11-16; Sankalî, s. 9; M. H. Panhwar, *Chronological Dictionary of Sind (from Geological Times to 1539 A.D.)*, Karachi 1983, s. 149.

³⁸ Modern Surât hakkında geniş bilgi için bkz., D. W. Forrest, *Cities of India*, Westminster 1903, s. 40.

³⁹ A. S. Altekar, "A History of Important Ancient Towns and Cities of Gujarat", *The Indian Antiquary (August 1924)*, s. 3; Ramayana ve Mahabharata destanları hakkında geniş bilgi için bkz., H. D. Can, "Epik Dönem: Hint Destanları Üzerine" *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kayalı), İstanbul 2022, s. 417-460.

⁴⁰ M. R. Majumdar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat (from Earliest Times to 942 A.D.)*, Ahmedabad 1960, s. 32.

⁴¹ Udâygir'de bir mağarada bulunan kitabede Gupta hükümdarı Skandagupta'nın Surâştra topraklarını müdafaa etmek için komutanlarıyla günlerce müzakere yaptığı yazılıdır. Hindistan'ın tanınmış en büyük fatihlerinden olan Gupta hükümdarı Samudragupta ise istila ettiği bütün ülkeleri kendi devletine katmamış onları haraca bağlamakla yetinmiştir. Samudragupta'nın saltanatı döneminde Saurâştra'yı kendisinin "Saka Başbuğları" diye andığı Saka beyleri yönetmiştir. Söz konusu kayıtlardan anlaşıldığı üzere her ne kadar Hindistan'da Saka ve Kuşan hakimiyet dönemi sona ermiş olsa da Gupta döneminde bile halâ Saka topluluklarının Kuzey Hindistan'da izlerinin olduğu görülmektedir. Özellikle askerlik ve yönetim işlerinde söz konusu Türk topluluklarının Hint devletleri üzerinde derin tesir bıraktığı yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur. Bu kayıtlara dair bkz., B. C. Law, *Historical Geography of Ancient India*, Calcutta 1954, s. 298-299.

⁴² Saurâştra'daki Çavlukya ve diğer Racput devletleri arasındaki mücadeleler hakkında geniş bilgi için bkz., K. J. Virji, *Ancient History of Saurashtra (A Study of the Maitrakas of Valabhi V to VIII Centuries A.D.)*, Bombay 1952, s. 75-89.

⁴³ Muzafferîler ile ilgili geniş bilgi için bkz., İ. Eryılmaz, *Muzafferîler*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2018; ayrıca bkz., Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV*, s. 1-6.

⁴⁴ S. Chandra, *History of Medieval India (800-1700)*, New Delhi 2007, s. 167-169.

⁴⁵ E. Denison Ross, "Gujarât and Khândesh", *The Cambridge History of India III (Turks and Afghans)*, (nşr. W. Haig), Cambridge 1928, s. 306.

eserlerde de açıkça görülmektedir. Bunların başında şüphesiz Sultan Ahmed döneminin şaheseri kabul edilen Ahmedabad şehrinin inşa edilmesi gelmektedir.⁴⁶ 1411 yılında yapımına başlanan ve Muzafferîler'in yıkılışına kadar devletin başkenti olan bu şehir Sabarmâti nehrinin kollarından birisi üzerine inşa edilecektir.⁴⁷ Firişte'deki kayıtlara göre Muzafferîler'in ilk başkenti Anahilvâra veya Anilvara da denilen Nahravala şehri idi. Aynı kayıtlardan Sultan Ahmed Şah'ın buranın iklimine ve havasına pek de alışmadığı dolayısıyla Sultanın bu konudaki rahatsızlığını her fırsatta etrafındakilere ifade ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁸

Şehrin kuruluşuyla ilgili hemen bütün kaynaklarda manevi hadiseler ışığında birtakım gelişmeler üzerinde durulur.⁴⁹ Buna göre Sultan Ahmed Şah, Şeyh Ahmed Kattû'nun⁵⁰ yardımıyla Hızır Aleyhisselam ile görüşmüş ve bu görüşmede kendisinden sınırları "dört Ahmed" tarafından belirlenen bir şehir kurmak için izin istemiştir. Şehrin kuruluşunda adı geçen bu dört Ahmed'in ikisi Sultan ve Şeyh Ahmed Kattû'dur. Diğer ikisi Patan'ın önemli şahsiyetleri arasında yer alan Gazi Ahmed ve Melik Ahmed'dir.⁵¹

Kaynaklarda Hindistan'da eşi benzeri olmayan şehir olarak tarif edilen bu yeni başkentte ilk olarak altı bin burcu olan bir kale, bir cuma mescidi ve bir pazar inşa edildi.⁵² Mirât-ı İskenderî'de Ahmedabad'da ilk olarak *Sultan Sarayı*'nin yapıldığı ifade edilmektedir. 1414 yılında yapımına başlanan ve bugün halâ Gücerat'ın en mühim tarihî yapıları arasında gösterilen *Cuma Mescidi* Muzafferîler döneminin şaheseri olarak kabul edilmektedir. Sultan Ahmed dönemi mimarisinin zirvesi kabul edilen söz konusu Cuma Mescidinin içerisinde 350 sütun yer almakta olup yapının 8 kubbesi bulunmaktadır. Ayrıca mescide bitişik yapılan 57 basamaklı bir minare dönemin mimari dokusunu yansıtmaktadır.⁵³ Eski Asavâl kentinin kalıntıları üzerine kurulan bu yeni başkentten içerisinde diğer önemli bir yapı *Sarkhec Külliyesi* olup yapımına Sultan Ahmed Şah'ın saltanatının ilk yılında başlandı ve kısa sürede zanaatkarlar ve tüccarlar davet edilerek buraya yerleştirildi.⁵⁴

Sultan Kutbeddin Şah (1451-1458) döneminde başkent Ahmedabad'da yeni yapılar inşa edilmiştir. Bunların başında babası Mahmud döneminde inşasına başlanan Şeyh Ahmed Kattû Ganj Bahşî türbesi gelmektedir.⁵⁵ Firişte'ye göre Ahmedabad'ın şehir duvarları Sultan Mahmud Begarhâ (1459-1511)'nin saltanatı döneminde 1487 yılında yapıldı. Şehrin duvarları 6 mil (yaklaşık 10 km.) uzunluğundaydı.

⁴⁶ S. Lane-Poole, *Medieval India Under Mohammedan Rule (712-1764)*, London 1903, s. 176.

⁴⁷ M. S. Commissariat, *A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)*, Calcutta 1938, s.91.

⁴⁸ Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV*, s. 1-6.

⁴⁹ Bu hususla ilgili en önemli kaynağımız Mirât-ı Ahmedî'dir. Ahmedabad'ın kuruluşuyla ilgili manevi örgünün anlatıldığı söz konusu kaynakta Sultan Ahmed'in samimi dostları arasında gösterilen Şeyh Ahmed Kattû'nun şehrin kurulmasında manevi önderlikte bulunduğu ve Sultanın kendisinden izin istemesiyle ilgili bilgi devrin diğer kaynaklarında da bulunmaktadır. Ancak bunların birçoğu konuyla ilgili bilgi aktarıyor Mirât-ı Ahmedî'ye atıfta bulunurlar. Bkz., Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi (A Persian History of Gujarat)*, (nşr., M. F. Lokhandwala), Baroda 1965, s. 37.

⁵⁰ Şeyh Ahmed Kattû 1336 yılında Dehli'de soylu bir ailede dünyaya gelmiştir. Öğrencilik yıllarında Baba İshak Mahrabî'nin talebesi ve müridi olmuştur. Ahmed Kattû daha sonraları Cemaleddin unvanını alacaktır. Gençlik yıllarında fırtınalı bir hayat sürdürdükten sonra Baba İshak Mahrabî'nin himayesine girecektir. Sultan I. Ahmed Şah'ın saltanat yıllarında Gücerat'a gelen Ahmed Kattû bu devrin en mühim âlimleri arasına girecek bu arada Ahmed Şah'ın yakın dostu olacaktır. Sonraki tarihlerde Arabistan ve İran'a seyahat eden Şeyh Ahmed Kattû'nun mezarı Ahmedabad yakınındaki Sarkhec külliyesinde bulunmaktadır. Bkz., Abul Fazl-ı Allamî, *The Ain-i Akbarî III*, (nşr. H. S. Jarret), Calcutta 1894, s.371.

⁵¹ Commissariat, s. 93.

⁵² Nizâmeddin Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddin Ahmad III*, (nşr. B. De-B. Prashad), Calcutta 1939, s. 191.

⁵³ *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, (nşr. F. L. Faridî), Dharampur 1889, s. 11-12.

⁵⁴ Sultan Ahmed Şah, Ahmedabad'da yeni yaptırdığı eserleriyle İslam dinini Hinduizm'e karşı muhafaza etmek ve savunmak için çok çaba sarfetmiştir. O sebeple askerî seferleri sırasında Hindu tapınaklarını tahrip ettirmesi Hint tarihçileri tarafından çağdaşı Firuz Behmeni'ye benzetilmesine, ayrıca fanatik İslam'ın savunucusu ve acımasızlığı ile ön plana çıkarılmasına sebep olmuştur. Bu hususta bkz., I. Prasad, *History of Medieval India (from 647 A.D. to the Mughal Conquest)*, Allahabad 1928, s. 308.

⁵⁵ Kaparbanc Savaşı diye bilinen Malva hâkimi Mahmud Kalaç ile Kutbeddin Şah arasında 1452'de vuku bulan savaştan sonra Malva hükümdarı Mahmud mağlup olup savaş meydanından kaçmış, Sultan Kutbeddin ise Ahmedabad'a döndükten sonra uzun bir müddet istirahat etmişti. Kutbeddin Şah Ahmedabad'da bulunduğu bu uzun süre zarfında imar işleriyle yakından ilgilenme fırsatı bulacaktır. Daha önce inşaatına başlanan fakat bir türlü tamamlanamayan Ganj Bahşî türbesi süratle tamamlandıktan sonra Ahmedabad'da su sarnıçları, Naginâh adında bir bahçe ve Ghattâmandal adıyla anılan fakat tam olarak ne olduğunu tespit edemediğimiz bir yapı inşa edilmiştir. Bkz., A. M. Khân, *The Political and Statistical History of Gujarat*, (nşr. J. Bird), London 1835, s. 199; Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 42; *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 33.

Aynı kaynağa göre şehirde 12 geçit (bugün 18 geçit bulunuyor), 189 kule ve 6000'in üzerinde burç bulunmaktadır.⁵⁶ Asya'daki güzide şehirlerden birisi olarak tasvir edilen Ahmedabad İngiliz tarihçileri tarafından içerisindeki külliye ve yapılarıyla dünyadaki eşsiz şehirler arasında gösterilir.⁵⁷

Sultan Mahmud Begarhâ döneminde eski yapıların restore edilmesiyle modern bir görünüme kavuşan Ahmedabad, tüccarların ticaret yaptıkları cazip bir şehir haline gelmiş olsa da sonraki yıllarda bu cazibesini kaybedecektir.⁵⁸ Nitekim Bahadır Şah (1526-1537) siyaseten Çampener'i Ahmedabad'a tercih etti. Sultan Bahadır'ın ölümünden sonra Gücerat hükümdarlarının otoriteleri azalmaya devam etti. Muzafferî hükümdarlarının otoritelerinin zayıflaması ve devlet yönetiminin emirlerin elinde kalması başkenti ve onun ticaretini hatta şöhretini de etkilemeye başladı. Bu güvensizlik ve belirsizlik ortamında aynı tarihlerde Portekizlilerin Hind limanlarını ele geçirmesi şehrin yoksul düşmesine yol açtı. Ekber Padişahın zaptından önce⁵⁹ 1571 yılında şehrin duvarları içinde on iki mahallesi vardı. Diğerleri şehrin duvarlarının dışındaydı ve şehrin başlıca endüstri malları ipek, altın ve gümüş iplik ve cila idi. Ahmedabad 1572'de Ekber Şah tarafından ele geçirildikten sonra Dehli'nin bir vilayeti durumuna getirildi.⁶⁰

2.4. Siddhpûr / Siddhpûr

Ahmedabad'ın takriben 93 kilometre kuzeyinde Patan bölgesinde ve Sarasvati Nehri'nin kıyısında bulunmaktadır.⁶¹ Siddhpûra adıyla kaynaklarda geçen bu yer XII. yüzyılda şimdiki Siddhpûr adını alacaktır. Bu yüzyıldan önce bu yerin adı Srithala idi. Bölgede bulunan Mûlaraca kitabelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla ünlü Rudramahâlaya tapınağı Budist hacıların uğrak yeri olmuş ve bu şehir XII. yüzyılda Gücerat'ın dinî merkezlerinden biri haline gelmiştir. Şehre şimdiki adını XII. yüzyılda Raca Siddharâca Cayasimha (Jai Singh) vermiş ve Mûlaraca tarafından inşası bir türlü bitirilemeyen Rudramahâlaya tapınağı da muhtemelen O'nun döneminde tamamlanmıştır.⁶² Şehirdeki yerel Brahmanlar, evlenme törenleri için bu tapınağı bir onore merkezi olarak kullanmışlardır. O sebeple Siddhpûra'ya "mükemmel şehir" anlamı yüklenmiş ve bu yer Gücerat'ın orta çağda toplumsal hayatının önemli yapı taşı oluşturmuştur.⁶³

Gur Sultanı Muizzeddîn Muhammed'in 15 Mart 1206 tarihinde ölümü üzerine Dehli, Bedaun ve Ecmir havalisi başta olmak üzere İndus'tan Ganj'a, Himalayalardan Vindhiya dağlarına kadar uzanan Kuzey Hindistan'ın orta kesimlerine Melik Kutbeddîn Aybeg'in hâkim olduğu görülmektedir.⁶⁴ 1194 yılında Thankir'i fetheden Kutbeddîn Aybek⁶⁵ iki yıl sonra 1196'da Nahravala üzerine yürüdü ve Raca Bhim Div mağlup edilerek daha önce Gur Sultanının komutanlarından birisinin uğradığı vahim mağlubiyetin intikamını aldı.⁶⁶ Bu arada Aybek sultanlığın merkezini Lahor'dan Dehli'ye nakletti.⁶⁷ Melik Kutbeddîn Nahravala seferiyle Racputana'yı katederek bütün Kuzey Gücerat'a bu arada Sidpûr'a da hâkim olmuş olmalıdır.⁶⁸

⁵⁶ Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV*, s. 8.

⁵⁷ J. C. Cama, "History of Ahmedabad", *Ahmedabad*, (nşr. The Rotary Club of Ahmedabad-Collektif), Ahmedabad 1940, s. 5-8.

⁵⁸ G. Dunbar, *A History of India*, New Delhi 1990, s. 143.

⁵⁹ Abdul'l-Qadir İbn Mülük Shah Known as Al-Badâoni, *Muntakhabu-t-Tawârih II*, (nşr. W. H. Lowe), New Delhi 1899, s. 26 vd.

⁶⁰ J. M. Campbell, "Ahmedabad", *Gazetteer of the Bombay Presidency IV*, Bombay 1879, s. 249 vd.

⁶¹ Dey, s. 185.

⁶² E. C. Bayley, *The Local Muhammadan Dynasties Gujarat*, London 1886, s. 35-36.

⁶³ Altekar, s. 44-45.

⁶⁴ Bu Türk meliki Kutbeddîn ismini alarak 17 Mart 1206'da Lahor'da müstakbel Hind-Türk İmparatorluğu tahtına oturmuş ve sonra da esas merkezi olan Dehli'ye taşınarak tesirleri günümüze kadar ulaşacak yeni bir Türk Sultanlığı kurmuştur. Bu hususta geniş bilgi için bkz., S. Cönce, *Dehli Türk Sultanları Tarihi*, Malatya 2004, s. 38-40; ayrıca bkz., Fahreddin Mübarek Şah, *Tarih-i Fahreddin Mübarek Şah (Şecere-i Ensâb'ın Dibacesi)*, (nşr. A. Yelgar-M. A. Bozkuş), Ankara 2023, s. 21-23.

⁶⁵ Yâhiyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, *The Târih-i Mubâarakshâhî*, (nşr. K. K. Basu), Baroda 1932, s. 14.

⁶⁶ M. Aziz Ahmed, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, (nşr. T. Say), Aligarh 1949, s. 152.

⁶⁷ Konuyla ilgili Cüzcânî'deki kayıt hakkında bkz., Cüzcânî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsırî I*, s. 516 vd.

⁶⁸ Kutbeddîn Aybek'in Dehli Türk Sultanlığı'nın temellerini attığı Kuzey Hindistan'daki fetihleri devam ederken tam da bu sırada Solanki Hanedanlığı'nın yeni hükümdarı olan Raca Siddharâca Cayasimha Malva ve Burhanpûr'a kadar olan havaliiyi zapt etmiş ve Broach ile Dabhoi'deki bazı kaleleri de tahkim ettirmişti. Bunun yanında Patan'da Sastraling su deposunu yaptırmış ve Brangom başta olmak üzere "Sang Bast" olarak bilinen eski taş yapıların birçoğunu restore ettirmişti. Raca Siddharâca diğer taraftan Siddhpûr şehrini kurmuş ve buradaki ünlü Rudramal (Rudramahâlaya) tapınağının inşasını tamamlama fırsatını elde etmiştir. *Mirât-ı Ahmadi*'de Raca'nın bu tapınakla ilgili astrologlardan yardım aldığı hakkında bir kayıt bulunmaktadır ki bu kayda göre Astrologlar Dehli Sultanı Alâeddîn Muhammed Kalaç'ın burayla ilgili bir planı

1297-1299'da Kalaç Sultanı Alâeddîn Muhammed Şah iç ve dış meseleleri hallettikten sonra Hindistan'ın en zengin şehirlerinin toplandığı Gücerat'a arka arkaya ordu yolladı.⁶⁹ Nihayet 1299 yılında büyük bir zafer ve bol miktarda ganimetin elde edildiği seferleri sonucunda Sidhpûr istila edildi.⁷⁰ Takriben yüz yıl Dehli Türk Sultanlığı hakimiyetinde kalan bu şehir 1415'te Muzafferîler'in eline geçti. Sultan Ahmed Şah bu tarihte büyük bir ordu ile Sidhpûr üzerine yürüdü.⁷¹ Söz konusu askerî sefer sonucunda şehir yağmalanırken ünlü Rudramahâlâya tapınağı tahrip edildi, içerisindeki putlar kırıldı ve resimler kaldırıldı.⁷² Ayrıca Sultan Ahmed Şah dönemindeki Sidpûr'daki tapınakların camiye çevrildiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır. Ahmed Şah bu bölgeye 1435'te yeniden bir sefer düzenlemek zorunda kalmıştır ki bunun sebebi bölgedeki Racputların vergi vermek istememeleri ve bağımsız hareket etmeleriydi. Kuzey Gücerat ve Racputana'ya düzenlenen bu ikinci sefer ile merkeze isyan eden Racputlar tedip edilmiş ve İslamiyet karşısında radikal dinî gruplara son verilmiştir.⁷³

2.5. Udaypûr / Udaipur

1153 yılında, Aravali dağlarının doğu yamaçları üzerinde,⁷⁴ Banas Nehri üzerinde⁷⁵ Nagda'nın güneyinde Girwa (Girava) vadisinin verimli toprakları üzerinde Maharana Udai Sing II. tarafından kurulan bir Racput şehridir.⁷⁶ XI. yüzyılın ortalarında Paramalar Krallığı'na da başkentlik yapmış olan bu modern şehirde ünlü Udayeşvara Tapınağı (1059-80) bulunmaktadır.⁷⁷ Bu şehir esas itibarıyla Mevâr Krallığı'nın yeni başkenti olarak kuruldu. XVI. yüzyılın başlarında Babur'un ortadan kaldırdığı Ludi Afgan Devleti'nden başka bölgede iki büyük Hindu devleti bulunuyordu. Bunlardan birisi Racastan'da Udaypûr (Çitor) devleti ki onun hükümdarı Rana Sanga'yı Babur, Kanva muharebesinde mağlup etmişti.⁷⁸ Diğeri ise Dekken'in güneyinde Viceyanagar Devleti'ydi ki Müslüman tarihçiler bu devlete Bicanger demişlerdir.⁷⁹ Udai Sing II. 1541 veya 1542'de tahta çıktı. Bu dönemde Dehli Türk Sultanlığı tahtında Ekber Padişah bulunuyordu. 1568 yılında Ekber Şah meşhur Çitor seferine çıkmış ve bu

olduğunu beyan ettilerse de yine de Raca'nın Sultanla bir anlaşma imzaladığı ifade edilmektedir. Bu kayıt hakkında bkz., Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 27.

⁶⁹ Baranî, *Tarih-i Firuz Şahi*, (nşr. S. A. Khan), Calcutta 1862, s. 251.

⁷⁰ Sultan Alâeddîn Muhammed Şah (1296-1316), saltanatının ilk yıllarında bir taraftan Moğollarla mücadele ederken diğer taraftan Nahravala'ya Uluğ Han ve Nusret Han komutasında bir ordu sevk etmişti. Gücerat yöneticisi Raca Karan, Nahravala (Patan)'da kuşatıldı [Tarihçi İsemî, Gücerat'a Melik Ahmed'in gönderildiğini kaydeder. Bkz., *Futûhu's Salâtin or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II*, (nşr. A. M. Husain), Calcutta 1966, s. 461-462]. Ancak bir aylık kuşatmadan sonra kaleden kaçmayı başaran Raca, sonra teslim olmak zorunda kaldı. Raca'nın kaynaklarda güzelliğinden övgüyle bahsedilen karısı Kamalâ Devi bu hareket sırasında Dehli ordusu tarafından ganimet olarak alındı. Alâeddîn Muhammed Şah'ın Gücerat'a gönderdiği söz konusu ordu Kambey'e kadar ilerleyecek ve pek çok yeri fethedecektir. Bol miktarda ganimetin elde edildiği Nahravala seferi sonucunda Dehli ordusu Gücerat'ın baştan sona katederek bu geniş havaliye hâkim olacaktır. Bkz., S. K. Aiyangar, *South India and Her Muhammadan Invaders*, Calcutta 1921, s. 84; Sirhindî, Raca Karan'ın otuz bin atlı, seksen bin süvari ve otuz filden müteşekkil muazzam büyüklükteki ordusunun Aybek'in kuvvetleri karşısında hiçbir başarı elde edemediğini ve Raca'nın Somnath'a kadar kaçtığını ve Raca'nın gelişiyile O'nun tapınak üzerine çöken uğursuzluğu sebebiyle yıkıldığını kaydeder. Bkz., Yâhryâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, *The Târikh-i Mubâarakshâhî*, s. 74-75.

⁷¹ Tarih-i Selâtin-i Gücerat'daki bilgilere güvenilecek olursa Sultan Ahmed Şah'ın 1414 yılında Girnâr kalesini zapt etmesinden bir yıl sonra 1415'te Sidhpûr üzerine yürüdüğü ve buradan Çampaner'e yöneldiği anlaşılmaktadır. Bkz., Mahmud Bukhari, *Tarikh-i Salatin-i Gujarat*, (nşr. S. A. I. Tirmizi), New Delhi 1960, s. 8.

⁷² Sultan Ahmed Şah tarafından tahrip edilen ünlü Rudramahâlâya tapınağındaki altın ve gümüşten yapılan putların kırılıp başkent Ahmedabad'a nakledilmesi ile ilgili bkz., Bayley, s. 98.

⁷³ Prasad, s. 308-309.

⁷⁴ Cüzcanî'de Kutbeddin Aybek'in Nahravala seferinde takip ettiği iki rotadan bahsedilmektedir. Burada geçen kayıta Udaypûr üzerinden Marvar taraflarına geldiği ifade edilmektedir. Bkz., Cüzcanî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsiri I*, s. 521.

⁷⁵ R. A. R. Symonds, *Introduction to the Geography and History of India*, Madras 1845, s. 86.

⁷⁶ J. C. Brookes, *History of Mewar*, Calcutta 1859, s. 13.

⁷⁷ XI. yüzyılda krallar, Brahminlere kendi topraklarındaki köylerin gelirlerini ve bazen arazileri bile bağışlama uygulaması benimsedi. Yeni ele geçirilen yerlerde kralın nüfuzunu güçlendirmek amacıyla yapılan bu bağışlarla krallığın dini kimliğinin simgesi olan devasa büyüklükte tapınaklar inşa edildi. Nitekim XI. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasında Hindistan'ın çeşitli bölgesel krallıklarında böyle büyük tapınaklar yapıldı. Khacaraho'daki Mahedeva Tapınağı (yaklaşık 1002), Tancavur'daki (Tancore) Racaraceşvara Tapınağı (y. 1012) ve Kuzey Hindistan Paramalar Krallığı başkenti Udaypûr'daki (Udaipur) Udayeşvara Tapınağı (y. 1059-80) bazı önemli örneklerdir. Bu hususta geniş bilgi için bkz., H. Kulke-D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), Ankara 2001, s. 201.

⁷⁸ Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hâtratu II*, (nşr. R. Rahmeti Arat), Ankara 1987, s. 351-361.

⁷⁹ Y. H. Bayur, *Hindistan Tarihi II (Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri 1526-1737)*, Ankara 1987, s. 30-31.

müstahkem kaleyi fethetmişti.⁸⁰ Daha sonra Raca Udai Sing II.⁸¹ şehirden kaçmak zorunda kaldı ve krallığına yeni bir merkez kurmak istedi. Böylece ileride Mevâr Krallığı'nın yeni başkenti olacak Udaypûr kuruldu.⁸²

Udaypûr, etrafı dağlarla çevrelenmiş korunaklı bir yere inşa edilmekle birlikte Raca Udai Sing halkını buraya yerleştirmek için çok çaba sarfetmek zorunda kaldı. Eski yerlerini terk etmek istemeyen krallık halkı için bu yeni yerin bir cazibesi de yoktu. Kral Maharana Udai Sing bu yeni başkentte “Moti Mahal” adında bir saray yaptırdı. Ayrıca şehirde yeni yapılar da inşa edildi. Aynı dönemde şehre modern görünüm kazandıran “Udaisagar” adı verilen bir göl kazıldı. Maharana bütün bunlara ek olarak Girava bölgesinin tamamında hâkim olmak ve bu yeni bölgenin her yerinde halkının yaşamasını arzuluyordu. O sebeple halkın ilgisini çekebilecek gümüş ve bakırla bezeli yeni yapıların inşa edilmesini teşvik etti. Böylece bu şehri diğer krallıklarda yaşayan insanlar için de bir cazibe merkezi haline getirmeyi amaçladı. Maharana bu teşebbüsünde başarılı da oldu. Nitekim çok geçmeden Girava, bölgeye dışarıdan saldırı düzenleyebilecek fatihler için müstahkem bir şehir haline geldi.⁸³ Udaypûr XVII. yüzyılın sonlarında Baburlu hükümdarı Alemgir (Evrengzîb)'in (1658-1707) Marvar'ı istila etmesinden sonra kendi ülkesinin de aynı akıbete uğrayacağından endişelenen Mevâr racası Rana Raca Sing'in bizatihi kendi emriyle tahrip ettirildi.⁸⁴

2.6. Somnath / Somanâth

Eski Hint kaynaklarında Candraprabhâsa (Prabhâsa) adıyla tesmiye olunan bu yer Hindistan'ın batı kıyısında, Kathiavar yarımadasında Cunagad (Junâgadh)'da bulunmaktadır.⁸⁵ Mabut Şiva'ya ait devasa büyüklükte, zengin ve kutsal bir mabedin bulunduğu bu mühim şehrin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda umumiyetle efsanelerle örülü karışık bilgiler bulunmaktadır.⁸⁶ Ancak

⁸⁰ Mevâr Racputları bahadırılıkları ve askerî meziyetleri ile meşhur kimselerdi. Ancak Udai Sing Rana, Ekber gibi büyük bir kumandan karşısında durabilecek ve kahramanca müdafaada bulunabilecek bir yönetici değildi. Ekber, Çitor'u fethederek o zamana kadar hiçbir fatihin ele geçiremediği Racputların bu mağrur ve muhkem kalesini fethetmiştir. Ekber Şah, mukavemetin inadını kırmakla birlikte Çitor müdafaasını takdir etmiş ve burada Racputların sergilediği kahramanlığı yaşatmak için Jaimal ile henüz on altı yaşında bir çocuk olan Prens Patta için birer heykel yapılmasını emretmiş ve bunları Delhi'ye diktirmişti. Bkz., Ö. R. Doğrul, *Ekber Bir Türk Dâhisi*, İstanbul 1944, s. 63-65; ayrıca bkz., M. H. Fisher, *Bâbürlüler Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, (nşr. M. F. Çalışır), İstanbul 2021, s. 140 vd.

⁸¹ Vekayî'de, Udaypûr vilayeti valisi ve on iki bin atlı sahibi Râvel Üdi Sing Bâgerî olarak geçmekte ve bu fetihten sonra Babur'un tuğrasına Gazi ve ilaveten bir fetihname yazıldığı ifade edilmektedir. Bkz., Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hâtratu II*, s. 368; ayrıca bkz., H. Beveridge, *A Comprehensive History of India I*, London 1862, s. 130.

⁸² Brookes, s. 13-14; J. Tod, *Annals and Antiquities Rajasthan or The Central- Western Rajpoot States of India I*, Calcutta 1902, s. 106.

⁸³ R. V. Somani, *History of Mewar (from Earliest times to 1751 A.D.)*, Jaipur 1976, s. 205-206; Racput krallarının inşa ettirdiği yapıların pek çoğu Delhi Türk Sultanlıkları döneminde inşa edilen yapıların mimari özelliklerini taşımaktadır. Konuyla ilgili yapılan bir araştırma için bkz., J. Burton-Page, “Indian Islamic Architecture (Forms and Typologies, Sites and Monuments),” *Handbook of Oriental Studies, XX*, (nşr. G. Michell), Leiden 2008, s. 60-61,63-64.

⁸⁴ Baburlu hükümdarı Alemgir (Evrengzîb), 1678 yılının sonlarında Marvar'ı istila ederken Raca Cesvent Sing ordusuna komutanlık yaptığı bir sırada savaş meydanında öldü. Marvar'ın ezilmesi ve Alemgir'in eline düşmesi üzerine Mevâr Maharacası Rana Raca Sing sıranın kendi ülkesine gelmesinde kuşkulunmuş ve savaş hazırlıkları yapmıştı. Ama iki taraf arasında yapılan anlaşmanın Raca Sing tarafından bozulması sebebiyle Alemgir Ecmir'e geldi ve oğlu şehzade Ekber'i büyük bir ordu ile Raca üzerine yolladı. Rana Raca Sing bu gelişmeleri haber alınca başkenti Udaypûr'u tahrip ettirip hazineleri yanına alarak ülkeyi terk etti ve dağlık bölgelere sığındı. Böylece Mevâr Krallığı'nın başkenti Udaypûr Alemgir Padişah'ın eline geçti. Bkz., Bayur, *Hindistan Tarihi II*, s. 289.

⁸⁵ Law, *Historical Geography of Ancient India*, s. 297.

⁸⁶ Buna göre şu menkıbe dikkat çekicidir. Sultan Gazneli Mahmud'un saltanatı esnasında Gazne şehrine bir imam yani İslam ilimlerine vâkîf büyük bir din âlimi gelmiş ve Sultan Mahmud ile görüştüğü sırada ona şöyle bir menkıbe anlatmıştır: “Peygamber Mekke'yi fethedip oradaki birçok putu kırdığı zaman, müşriklerce bunların en mühimi sayılan “Manât” adlı meşhur putu şeytan çalarak Hindistan'a götürmüş ve bununla Hindlileri kandırmaya niyet etmiş. Peygamber, kırılan putlar arasında Manât'ı göremeyince, bunu şeytanın çaldığını anlamış ve pek müteessir olmuş; bu sırada Allah'ın emriyle Cebrail yetişerek, bundan müteessir olmamasını ve âhir zamanda kendi ümmeti arasından çıkacak Şah Mahmud adlı bir hükümdarın Hindistan'ı fethederek Somnath'daki bu putu alacağını ve mü'minlerin bunu çiğnemesi için kırıp mescid kapısı önüne koyacağını tebşir etmiş. Peygamber bunu öğrenince pek sevinmiş ve Şah Mahmud'a hayır dua etmiş.” Böylece Somnath'ın adının bu Manat putundan geldiği rivayet edilmektedir. Burada bulunan meşhur muazzam Somnath mabedinde bu ismi taşıyan bir mâbud heykeli bulunuyor ve muayyen zamanlarda her taraftan gelen yüz binlerce Hindli tarafından ziyaret ediliyordu. Hizmetinde iki bin Brahman, üç yüz muganni (ilâhici) ile beş yüz rakkase bulunduğu şehre de Somnath Patan adı veriliyordu. Bu bilgi için bkz., M. Fuad Köprülü, *Tarih Araştırmaları I*, (nşr. Y. K. Taştan), Ankara 2006, s. 148-150; ayrıca buraya gelen hacıları tıraş için her gün muvazzaf üç yüz berber, durmadan mâbud önünde dans etmek üzere üç yüz elli oyuncu kadın bulunmakta idi. Mâbede vakfedilmiş on bin köy vardı. Put, her gün bin küsur kilometre uzakta olan Gence ırmağından

batı Kşatrapalar hükümdarı Nahapana zamanında (119-124 M.S.) Nasik mağara yazıtında *Prabhâsa* adıyla tesmiye olunan bu yer Kathiavar yarımadasında olup Prabhâs-Patan veya Somnath-Patan isimleriyle de zikredilmektedir. Hind tarihine ait yazılı metinlerde Prabhâsâtirtha adıyla anılan yerin de Somnath olduğu ifade edilmektedir. Hinduizm'in on sekiz büyük Purana'sından birisi olan Bhâgavata Purâna'da deniz kenarında yer aldığı ve önceleri yerinin gizli tutulduğuna dair kayıtlar da mevcuttur.⁸⁷ Aynı kaynağa göre Hari'ye (Hiranya)⁸⁸ gizlenen bu kutsal yer Sarasvati Nehri'nin batıya doğru akması ve güzergâh üzerinde konumlanması sebebiyle Hinduizm panteonunda kutsal kabul edilmiştir. Hint destanı Mahâbhârata'da ise bu yerin adı Prabhâsâtirtha olarak geçmektedir.⁸⁹

Somnath III. ve IV. yüzyıllarda Şiva'nın merkezi olarak karşımıza çıkmasına rağmen buraya tapınağın ne zaman yapıldığına dair bilgiler karışık ve muğlaktır. "Ay tanrısı koruyucu"⁹⁰ anlamına gelen Somnath, tarih boyunca defalarca yıkılmış ve yağmalanmıştır. Kayıtlarda tapınak ile ilgili bilgilerden daha ziyade Prabhâsa Patan'dan ve Tirtha'dan (Hac Yeri) bahsedilmesi buranın bugünkü tapınağın bulunduğu yer olması kuvvetle ihtimaldir.⁹¹ Bîrûnî, Sind bölgesinin güney batısında bu puta Hintlilerin ibadet yerlerinde sıkça rastlandığını, ancak Somnath putunun bunların en büyüğü olduğunu, bu puta her gün bir testi Ganj suyu ve bir sepet Keşmir reyhanı sunulduğunu, Hintlilerin Somnath lingasının müzmin hastalıkları iyileştirdiğine, tedavi edilemez ve çaresiz hastalıklara da şifa olduğuna inandıklarını ifade eder.⁹²

XI. yüzyıla kadar kutsal mâbed ve dinî konumunu muhafaza eden Somnath bu tarihten sonra Gücerat'ın en önemli liman şehirlerinden birisi olacaktır.⁹³ 1025 yılında Gazne Sultanı Mahmud büyük bir askerî kabiliyet ve zekâ sergileyerek geçilmesi imkânsız yüzlerce kilometrelik büyük Thar Çölü'nü katederek bu önemli dinî merkezi fethedecek ve Hint efsanelerine konu olacaktır. Sultan Mahmud Somnath seferi ile bu muazzam merkezi fethetti ve Somnath'daki ünlü Şiva tapınağını tahrip etti.⁹⁴ Firişte'ye göre tapınak içerisindeki ünlü Manat putu dört parçaya ayrıldı. Putun iki parçası Gazne'ye götürülerek saray avlusuna ve en büyük camilerden birisinin eşiğine yerleştirildi. Diğer iki parça ise Mekke ve Medine'ye gönderildi. Diğer taraftan kesme taştan yapılan tapınak karşısında Gazne Sultanı hayretler içerisinde kalmış ve bu fetih için Allah'a dua etmiştir. Esasen tapınaktaki Brahmanlar putun kırılmaması karşılığında Mahmud'a para teklif etmişlerdi. Ancak Gazne Sultanı "Put satıcısı Mahmud" olarak anılmak istemiyordu. Sultan, "Put kırıcı" olmak istiyordu. Kaldı ki Manat kırıldığında içerisinde Brahmanların teklif ettiği kadar çok daha değerli olan binlerce elmas, yakut ve iri inci elde edilmiştir. Tapınaktaki ganimetler arasında bir altın zincir de bulunuyordu. Tapınakta o kadar çok değerli eşya

getirilen su ile yıkanmakta idi. Bkz., Bayur, *Hindistan Tarihi I (İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar 1526)*, s. 176.

⁸⁷ Law, *Historical Geography of Ancient India*, s. 293.

⁸⁸ İlk defa stratigrafik kanıtların bulunduğu belirli bir plan dahilinde yerleşim yeri ve buna muvazi kültür katmanlarının tespit edildiği yer Saurâstra'daki antik Prabhâsa'dır dolayısıyla bu antik yer *Kathiavar Harappa* olarak tanımlanır. Bkz., Majumdar, s. 6.

⁸⁹ Law, *Historical Geography of Ancient India*, s. 293.

⁹⁰ Bîrûnî, Somnath putuyla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "*Prajâbati, kızlarıyla evlenen Ay'a sadece içlerinden Rohini'ye muhabbet göstermesinden dolayı uyarıda bulunmuş, fakat Ay kadınları arasında eşit davranmaması sebebiyle Prajâbati Ay'a lanet etti. Sonunda Ay, yaptığına pişman oldu af diledi. Günahının silinmesi için Prajâbati, ibadet objesi olarak Mahâdeva'nın lingasını (cinsel organ) dikersen affedilirsin dedi. Ay da bunu yaptı. Dikilen linga sureti Somanâth putuydu. Zira Soma "Ay", nâtha da "efendi" demektir. Dolayısıyla Somanâth "Ayın efendisi" anlamına gelir". Bîrûnî, ayrıca putun dikilmesi ile ilgili bilgiler de vermektedir. Bu hususta bkz., el-Bîrûnî, s. 356-357.*

⁹¹ Altekâr, s. 29-31.

⁹² el-Bîrûnî, s. 357.

⁹³ I. A. Khan, *Historical Dictionary of Medieval India*, Lanham 2008, s. 131.

⁹⁴ Firişte'ye göre Sultan Mahmud'un ordusu Ekim 1024'te Multan'a ulaştı. Sultan, büyük çölü geçmek için bu zorlu yolculuk öncesinde komutanlarına su, erzak ve atların yem tedarikini sağlamaları için emir verdi. Çölü geçtikten sonra ordu Ajmer'e ulaştı. Bölgede yaşayanlar sultanın ordusuna boyun eğmemek için burayı terk etmişlerdi. Mahmud, Ajmer kalesinin fethinin uzun süreceği endişesiyle muhasarayı kaldırdı ve yola devam etme kararı aldı. Sultan Mahmud, Somnath'a ulaştığında Hindular Gazne ordusu karşısında şaşkına dönmüş bir vaziyette tapınağa doluştular ve gözyaşları içinde dua ettiler. Burayı sonuna kadar savunmaya karar veren Hindular çevre devletlerden de yardım talebinde bulundular. Somnath'ı savunan iki Hintli prensi Brahma Dew ve Dabishleem'in emrindeki takriben beş bin Hindu bu kuşatma sırasında öldü. Sultan Mahmud kaledekilerin deniz yoluyla bir adaya kaçma planları olduğunu haber alınca Gazne ordusu bu hususta tedbir aldı. Sonuçta Sultan Gazneli Mahmud Somnath'a girmeyi başardı. Bkz., Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), New Delhi 1829, s. 41-42.

vardı ki bunların ışıltısından dolayı başka bir aydınlatma sistemine ihtiyaç duyulmuyordu.⁹⁵ Somnath seferiyle efsanevi komutan hüviyetine bürünen Gazne Sultanı Gücerat'ın en güneyinde yer alan bu tarihî bölgedeki zenginliklere sahip olurken İslam dini de bu bölgede O'nun döneminde kalıcı olarak yerleşti.⁹⁶

Gazne Sultanı Mahmud'un meşhur Somnath seferinden sonra buradaki tapınak uzun yıllar restore edildi. Yüz elli yıllık restore sürecinin tamamlanmasından sonra Alâeddin Muhammed Kalaç'ın Gücerat seferi sırasında Kambey ve Nahravala'nın zaptıyla Dehli ordusu Kathiavar'a geçti ve bölgede yapılan yağma sırasında Cunagad Kralı Chûdarma Khenger IV. (1279-1333) tarafından yeniden ayağa kaldırılan tapınak Gücerat'ta tesis edilen Türk sultanlığı olan Muzafferîler döneminde müteaddit defalar saldırıya uğrayacaktır. İlk olarak Sultan I. Muzaffer Şah (1394) döneminde Somnath'a yapılan harekât ile tapınak tahrip edildi ve burası Müslüman Türk şehri haline geldi. Aynı şekilde sonraları Mahmud Bigarha (1490) ve II. Muzaffer Şah dönemlerinde tamamen yıkılan tapınak camiye dönüştürüldü.⁹⁷

2.7. Girnâr / Girinagara

Girinayara ve Girinagara isimleriyle de tesmiye edilen bu yer,⁹⁸ Cunagad (Junâgadh) yakınlarında bulunan antik bir kasabadır. Yazıtlarda ise Ūrcayat (Ūrjayad) adıyla tesmiye edilmektedir.⁹⁹ Saurâştra'da vassal bir yönetici olan Yavanaraca'nın Kral Aşoka'nın (M.Ö. 273-M.Ö. 232)¹⁰⁰ saltanatı süresince Girinagara yöneticisi olduğu ifade edilmektedir. Neminatha ve Parsvanatha adındaki tapınaklar burada bulunmaktadır.¹⁰¹ Batı Hindistan'da Maurya (322-185 M.Ö.) yönetiminin başlamasıyla birlikte Girinagara veya Cunagad kraliyet yardımcısı olarak önemli bir merkez haline geldi. İndus medeniyetinin Saurâştra'ya buradan yayıldığı tahmin edilmektedir.¹⁰² Bütün imparatorlukta katı merkezîyetçi doğrudan bir yönetim uyguladığını gördüğümüz Aşoka'nın imparatorluğu bütün alt kıtayı kapsıyor¹⁰³ ve kitabelerin bulunduğu beş bölgenin sınırları içerisinde Girnar ve Sopara batıdaki sınır eyaletlerini oluşturuyordu.¹⁰⁴ Bu bölgede şu ana kadar tespit edilen yazıtlardan Girnar'ın Hindistan'ın erken dönem tarihi içinde kutsal kabul edilen bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim X. yüzyıldan beri halâ ayakta olan Jain tapınaklarının pek çoğu burada bulunmaktadır.¹⁰⁵ Tejpala ve Bastupala kardeşler tarafından inşa edilen ve Racputlar tarafından kutsal kabul edilen Abu Dağı çevresindeki en ünlü tapınaklar arasında gösterilen Dilvara tapınağı (1230-1236) bunlardan sadece birisidir.¹⁰⁶ Ortaçağ kaynaklarında Cunagad adıyla anılan bu yer antik dönemde Girinagara olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu isim sonraları Cunagad'daki kutsal dağa verilmiştir.¹⁰⁷ Zira Sakalar'ların

⁹⁵ Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India I*, s. 43-45.

⁹⁶ Cüzcânî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsirî I*, s. 82-83; Bosworth, s. 78; Gazneli Mahmud'un Somnath seferi ile ilgili tafsilatlı bilgileri İbnü'l-Esir vermektedir. Geniş bilgi için bkz., İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi IX*, (nşr. A. Özaydın-M. Tulum), İstanbul 1987, s. 265-267.

⁹⁷ *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 32, 73.

⁹⁸ Dey, s. 234.

⁹⁹ Uccâyamta adıyla da geçen bu yer umumiyetle Ūrcayat diye tesmiye edilmektedir. Bkz., Sankalîa, s. 202.

¹⁰⁰ Aşoka'nın tarihe bıraktığı eşsiz miraslardan biri de Hint mimarisinin ve mühendislik becerisinin dikkat çekici anıtları olarak bugüne kadar ulaşan monolitik sütunlar üzerindeki doğal kayalara oyulmuş yazıtlarda yer alan paha biçilmez kayıtlardır. Bu yazıtlar Aşoka'nın hayatının ve yaptıklarının kapsamlı bir somut kanıtı olma özelliği taşımaktadır. Aşoka, ideallerini ve başarılarını kaydetmek için emir veren bilinen ilk Hint kralıdır. Aşoka'nın yazıtları temelde üç farklı sınıfa ayrılabilir. Bunlar; on dört kaya fermanları, küçük kaya fermanları ve yedi sütun fermanları olarak bilinmektedir. Bu bilgi için bkz., Y. Kayalı-I. Hakman, "Eskiçağ Hindistan Tarihinin İki Budist Hamisi: Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi* VI/1, (Haziran 2021), s. 4.

¹⁰¹ Law, *Historical Geography of Ancient India*, s. 283-284.

¹⁰² Majumdar, s. 3.

¹⁰³ F. W. Thomas, "Aşoka, The Imperial Patron of Buddhism", *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 496.

¹⁰⁴ Aşoka'nın büyük kaya bildirilerinin üç tanesi kuzeybatıda (Şahbazgari, Mansehra ve Kandahar), ikisi batıda (Girnar ve Sopara), ikisi güneyde (Garagudi ve Saunathi), ikisi doğuda (Dhualı ve Caugada) ve biri de Kalsi'de merkez bölge ile kuzeybatı eyaleti arasında bulunmaktaydı. Bkz., H. Kulke-D. Rothermund, s. 107.

¹⁰⁵ R. C. Dutt, *A History of Civilization in Ancient India II*, London 1893, s. 226.

¹⁰⁶ Dilvara tapınağı hakkında geniş bilgi için bkz., S. Piggott, *Some Ancient Cities of India*, Oxford 1945, s. 66-69.

¹⁰⁷ Bu kutsal dağın derin vadilerle ayrılmış altı farklı zirvesi vardır. Girnar'da bulunan söz konusu dağın uçurumları ihtiva eden doğal korunaklı yerlerinde ünlü Jain tapınakları ve Racput kaleleri bulunmaktadır. Dağın kuzey doğusunda altın çizgi diye tabir edilen Sonâ Rekha nehri yer alır. Racputlardan Raca Kengâr'ın sarayının içinde olduğu Racput kalesi Oopurkot kutsal dağın doğu tahkimatının esil örneği olarak burçlarıyla orta çağın izlerini taşımaktadır. Gizemli ihtişamıyla saygınlığını ortaya koyan bu eser konumu itibarıyla uçurumun kenarında son derece muhkem ve dağın düzlüklerine açılan yerlerde kazılan derin çukurların bitiminde konumlandırılan muazzam gözetleme kuleleriyle çevrelenmiştir. Sonâ Rekha nehrini suyu kaynağına doğru takip ederek Girnar'ın zirvesine çıkılmaktaydı. Budist hacılar tarafından kutsallık atfedilen bu nehir bir arınma sembolü

Sakastana merkez olmak üzere kuzey Hindistan'da hakimiyetlerini tesis ettikleri dönemde Saka valisi Kışatrapa (Kshatrapa)'nın başkenti muhtemelen Cunagad'ın eski merkezi Girinagara'daydı.¹⁰⁸ Bölgede tespit edilen on iki Kışatrapa yazıtından birisi olan Rudradâman yazıtı da (Prakrit tarzda yazılmıştır) Girnar'da bulunmaktadır.¹⁰⁹

Muhammed Tuğluk Şah (1325-1351) döneminde ordunun zayıflığı, kıtlık ve ülkede çıkan kargaşa sebebiyle Bengal ve Dekken hâkimlerinin arka arkaya çıkardıkları isyanların yarattığı istikrarsızlık ortamında Gücerat'ta isyan eden Tagi,¹¹⁰ Broach'tan Kambey'e, Kambey'den Asavâl (Nahravala) ve Patan'a ve oradan da Tatta'ya kaçtığı sırada Girnar Racasıyla yazışmalar yapmış ve birkaç gün sonra da Girnar'a iltica etmiştir.¹¹¹ Sultan Muhammed Tuğluk, bu gelişmeler üzerine Tagi üzerine yürüdü. Ancak sultanın Tatta'ya birkaç kilometrelik mesafede hastalanıp Mart 1351'de ölmesi bu seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açtı. Sultan Muhammed Tuğluk esasen Tagi üzerine yürürken Girnar'ı da ele geçirmek istiyordu. Bu sebeple Sultan 1349'da Girnar yakınlarında konakladı.¹¹² Bu arada Girnar'ın Hindu yöneticisi kendisine dokunmaması karşılığında Tagi'yi yakalayıp teslim etmeyi teklif etti. Diğer taraftan 1349 yılının çok yoğun yağmurlu geçmesi Tuğluklu ordusunun ilerlemesini zorlaştırmıştı. Yağmur mevsimi sona erince Muhammed Tuğluk Şah, Girnar'ı ele geçirmeyi başardı. Girnar ve diğer Hindu racaları Sultana tabiiyetini arz ettiler. Sonuçta Girnar'ın Tuğluklu hâkimiyetine girmesiyle Gücerat'ta askerî konumunu pekiştiren Sultan Muhammed, Tagi'yi takip etmek üzere Sind'e doğru yola çıktı.¹¹³ Ancak üç yıl süren takip harekâtı da sonuç vermedi. Âsi Tagi'nin şimdiki Karaçi'nin kuzeyinde ve Sind kenarında olan Tatta'ya sığındığı öğrenildi. Bunun üzerine, Muhammed b. Tuğluk, iklim şartlarının uygun olmamasına rağmen çöle girdi. Bu sırada sıhhi durumu da gittikçe bozulmaya başladı. 20 Mart 1351'de Tatta'ya birkaç kilometre mesafede iken öldü.¹¹⁴

Girnar XV. yüzyılın başlarında Muzafferîler'in hâkimiyeti altına girecektir. 1414 yılında Sultan Ahmed Şah Girnar üzerine yürüdü. Bu dönemde Surât'ın önemli bir kalesi olan Cunagad'daki Mendelek yöneticisi Raca Malag idi.¹¹⁵ Raca Malag, Ahmed Şah'ı Vanthali'de karşılamak üzere kalenin yakınlarında bulunan dağların eteklerine yerleştirdiği birliklerine savunma ve muharebe düzeni almaları için emir verdi. Sultan, Raca'nın içinde bulunduğu kaleyi kısa sürede kuşattı.¹¹⁶ Muzafferî ordusunun şiddetli hücumları karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Raca Mendelek kaleden kaçmak

olarak kullanılmış olup dini ritüellerin yerine getirildiği asıl yer olan Girnar'ın zirvesindeki Umbâvee Mâtâ tapınağına ulaşılrken tamamlanması gereken bir kısım aşamanın gerçekleştiği yerd. Bkz., A. K. Forbes, *Râs Mâlâ; or Hindoo Annals of the Province of Goozerat in Western India*, London 1878, s. 121-122.

¹⁰⁸ Dey, s. 65-66.

¹⁰⁹ Prakritçe, Hindistan'da M.Ö. III. yüzyıldan M.S. VIII. yüzyıla kadar kullanılan bir yerel Orta Hint-Aryan diller grubudur. Bu hususta geniş bilgi için bkz., J. P. Vogel, "Two Notes on the Ancient Geography of India", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, I, (January 1929), s. 113-116.

¹¹⁰ Tarihçi İsemî, Sultan Muhammed Tuğluk'un başkent Dehli'de bulunduğu ve karşı karşıya kaldığı sorunlarla uğraştığı bir sırada Tagi'nin isyan ettiği haberini alınca diğer bütün problemleri unutup Gücerat üzerine yürümeye karar verdiği kaydetmektedir. Bkz., *Futûhu's Salâtin or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî III*, (nşr. A. M. Husain), Calcutta 1966, s. 793-794.

¹¹¹ A. M. Husain, *Tughluq Dynasty*, Calcutta 1933, s. 291-292.

¹¹² A. M. Husain, *The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq*, London 1938, s. 186-190.

¹¹³ Firişte, Muhammed Tuğluk'un Girnar'ı aldığı bilgisini sadece Nizameddin Ahmed'in verdiğini (Nizâmeddin Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad I*, s. 238), diğer yazarların, Tuğluk'un, racayla yaptığı anlaşma üzerine kuşatmayı yarıda bırakıp döndüğünü ve Girnar'ın 1469'da Gücerat Sultanı Mahmud Bigarha'nın burayı fethetmesine kadar hiçbir Müslüman hükümdar tarafından zapt edilemediğini kaydeder. Bu hususta bkz., Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India I*, s. 255-256; Sirhindî ise Sultan Muhammed Tuğluk Şah'ın Tatta seferinde hastalığının ağırlaşması sebebiyle geri dönmek zorunda kaldığını ve Horasan'da Emir Kazgan'ın yönetimi ele geçirdiğinden bahisle Bahadır Altun komutasındaki beş bin atlıdan mürekkep ordunun Sultana çok miktarda hediye sunmak üzere yola çıktığını ifade etmektedir. Bkz., Yâhiyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, *The Târikh-i Mubârakshâhî*, s. 120.

¹¹⁴ E. Konukçu, "Hindistan'daki Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi IX*, (nşr. H. D. Yıldız), İstanbul 1989, s. 435.

¹¹⁵ Raca Malag bu dönemde Saurâştra'da yani Gücerat'daki en güçlü yöneticiydi. 1400'lerin başında kardeşinin yerine geçmiş ve Vanthali'de kendisine bir saray yaptırarak Cunagad'ın en hatırı sayılır gücü olmaya başlamıştı. Esasen Gücerat'ta bağımsızlığını ilan eden Zafer Han, Saurâştra seferi sırasında Cunagad yöneticisini mağlup etmiş ve geri çekilmesini hatta bölgeyi terk etmesini sağlamıştı. Ona rağmen Raca Malag yeniden eski gücünü ve konumunu kazanmış hatta başkent Cunagad'a yeniden hâkim olmayı başarmıştı. Bu arada Raca, Zafer Han tarafından bölgeye yerleştirilen Müslümanları da göndermişti. Ayrıca firari Şah Melik de Raca'ya sığınmış ve raca nezdinde himaye görmüştür. Dolayısıyla bu yanlış davranışlarından dolayı Sultan Ahmed Şah'ın düşmanlığını kazanmıştı. Geniş bilgi için bkz., S. C. Misra, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, Baroda 1962, s. 174; *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 13.

¹¹⁶ Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadî*, s. 37; *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 13.

sorunda kaldı. Yüzlerce Racput askerinin öldürüldüğü kuşatma sonucunda müşterek Racput birlikleri dağıtıldı. Girnar'daki Cunagad kalesi böylece fethedildi ve Girnar kesin olarak Ahmed Şah'ın eline geçti. Bu arada kalenin sakinleri teslim oldu ve zemindarlar da önceden racaya verdikleri vergiyi sultana göndermeyi taahhüt ederek tabiiyetlerini arz ettiler. Ayrıca bu sefer sonucunda pek çok değerli eşya ile birlikte çok sayıda ganimet elde edildi¹¹⁷ ve bir yıl sonra Seyidpûr'daki Hindu tapınağı yıkıldı.¹¹⁸ Ahmed Şah'ın Girnar seferi, bölgenin tamamıyla ele geçirildiği anlamına gelmiyordu. Bu sefer sadece Cunagad'daki siyasî ve askerî kargaşa ortamından gelebilecek tehditlere karşı bir uyarı ve hatta bir koruma veya önlem niteliği taşımaktaydı.¹¹⁹

Tuğluklu hâkimiyeti ve Muzafferî Sultanı Ahmed Şah döneminde kesin olarak fethedilemeyen Girnar ve Cunagad, Mahmud Bigarha döneminde Türk hâkimiyetine girecektir.¹²⁰ Girnar ve Cunagad racası Mendelek Chudâsama, son derece kibirliydi ve Gücerat Müslümanlarına karşı aşırıya varan muamelede bulunuyor, kendisine yapılan uyarılara da kulak asmiyordu. Diğer taraftan Girnar ve Cunagad'a hâkim olan bütün Surât'a hatta Gücerat, Handeş ve Malva'ya da hükmedebilirdi. Zira Gücerat'a gelen ticarî gemiler önce Surât limanlarına uğruyor ve Hindistan'ın değerli malları buradan ithal ediliyordu.¹²¹ Dolayısıyla bu iki önemli şehir askerî yönden olduğu kadar ticarî yönden de önemli bir kilit durumundaydı. Bu sebeple halefi Ahmed Şah döneminde tam olarak zapt edilemeyen bu yeri ele geçirmeye her zaman büyük bir istek duyan Sultan Mahmud Bigarha, sonunda etrafı muhkem kalelerle çevrili ve asla zapt edilemez şeklinde tabir edilen Girnar'ı fethetmeye karar verdi (1467).¹²² Girnar seferi için kırk bin atlı ve çok sayıda filden müteşekkil zamanın büyük sayılabilecek bir ordusu hazırlandı. Bu arada Raca Mendelek kuşatmadan vazgeçmesi için Sultana tapınaklardaki altın süs eşyalarının bir kısmını hediye olarak gönderdi.¹²³ Hatta bir aralık Sultan Mahmud Bigarha Malva'daki bir kısım gelişmeler üzerine kuşatmayı kaldırmayı bile düşünmüştü.¹²⁴ Sultan savaş hazırlıklarını sürdürürken Raca'ya da Müslüman olması ve kendisine itaat etmesi için haber gönderdi. Ancak Raca Mendelek bu teklifi reddetti ve kaleyi savunmaya karar verdi.¹²⁵ Ayrıca Raca Girnar ve Cunagad kalelerinin tahkim edilmesi talimatını verdi. Üç gün süren şiddetli çatışmalarda savaşın son günü bizzat Sultan da muharebe alanına girmiştir. 1472'de kuşatma sonuç vermiş ve Raca, Sultanın ayaklarına kapanarak af dilemek zorunda kaldı. Ayrıca kalenin anahtarlarını elleriyle teslim etti.¹²⁶ Mirat-ı İskenderî'de Raca'nın Müslüman olduğu, kendisine Han Cihan unvanının verildiği ve bu sayede mutlak ölümden kurtulduğu hatta Sultan Mahmud'un onu beraberinde Ahmedabad'a götürdüğüne dair bir kayıt mevcuttur. Sultan Mahmud Girnar'ın fethinden sonra Cunagad yakınlarında bir şehir kurdu ve bu şehre Mustafaabad adı verilmiştir.¹²⁷

¹¹⁷ Bayley, s. 98.

¹¹⁸ Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 38.

¹¹⁹ Misra, s. 175.

¹²⁰ S. Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties*, Westminster 1894, s. 313; Nizâmeddin Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddin Ahmad III*, s. 248-249; Pandey, s. 377-378.

¹²¹ Ancak XV. yüzyılın başlarında kötü yönetim yüzünden bölgede idare bozulmuş, yağma ve eşkıyalık hareketleri artmış ve şarlatan rahipler ile dolandırıcı tüccarlar halkın sahip olduğu zenginlikleri gasp etmeye başlamışlardı. Bu hususta bkz., *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 52.

¹²² Girnar'a ulaşmak için on iki kilometrelik bir vadiden geçilmesi gerekiyordu. Bunun için de vadideki su kuyularının ele geçirilmesi ve kalelerin ikmal bağlantılarının kesilmesi büyük önem arz ediyordu. Sultan Mahmud Bigarha, ilk başta az sayıda birliğe hücum emrini vermiş ve bu sayede kaledekilerin dışarı çıkarılarak onları savaş meydanında imha etmeyi planlamıştır. Ayrıca bu zorlu harekât sırasında orduya elli milyon tutarındaki para ile birlikte çok sayıda silah ve muhtelif teçhizatın hediye olarak dağıtıldığı kaynaklarca ifade edilmektedir. Böylece Sultan askerlerin moralini yükselmeyi düşünmüş olmalıdır. Bkz., *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 53.

¹²³ Bayley, s. 186.

¹²⁴ Malva'daki gelişmeler Sultanı tedirgin etmiştir. Nitekim Malva'da Sultan Mahmud Kalaç ölmüş yerine büyük oğlu Gıyaseddin tahta geçmişti. Sultan Mahmud Bigarha esasen Malva'yı fethetmek istiyordu. Bu gelişmeleri yakından takip eden Sultan, bunu bir fırsat olarak değerlendirebilirdi. Ancak böylesine bir hareketin kendisine yakışmayacağını beyan ederek bu düşüncesinden şimdilik vazgeçti. Dolayısıyla Sultan Mahmud Bigarha, Girnar'ın fethini tamamlamaya karar verdi. Bkz., *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 54-55.

¹²⁵ Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV*, s. 33.

¹²⁶ Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 47.

¹²⁷ *Mirât-ı Sikandarî or the Mirror of Sikandar*, s. 56-57; Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 48; Ross, s. 305-306; Dosabhai, s. 86.

3. Liman Şehirleri

3.1. Kanbey / Khambhat / Khambayat

Sanskrit kaynaklarında Stambha-Tirtha olarak geçtiği ifade edilmektedir. Khâmbhat veya Khâmbha, Stambha'nın sonradan bozulmasıyla meydana gelmiştir.¹²⁸ Kanbey'in yerel adı ise Tambânagari'dir.¹²⁹ Bu yer ayrıca Stambhapura adıyla da tesmiye edilmektedir. Ünlü sözlük bilimci Hemachandra'nın bir Caina keşişi olarak, XII. yüzyılda Kumârapâla'nın saltanatı döneminde Stambha-Tirtha'da Sâligavasahika tapınağında bulunması bu yerin kutsal tapınakların bulunduğu dinî bir merkez olduğunu göstermektedir.¹³⁰ Stambha-Tirtha hakkında elimizdeki en eski referans Raştrakuta kralı III. Govinda'nın (793 M.S.-814 M.S.) hâkim olduğu Kavi'de bulunmaktadır. Buradaki yazıtta Stambha kralından bahsedilmektedir. Bu yerel hanedanlığın Solankiler (Çavlukya) döneminde tamamen ortadan kalktığı ve kasabanın Anahilpatan krallığı tarafından ilhak edildiği tahmin edilmektedir.¹³¹

Kanbey körfezine de adını veren liman şehir Kathiavar yarımadasını Gücerat'ın güney doğusundan ayırmakta olup zenginlikleriyle ünlü bir ticaret merkezi olması yanında Kuzey Hindistan'ın Hint okyanusuna açıldığı yer olmasından dolayı da ayrıca bir öneme sahiptir. Nitekim Kuzey Hindistan'ın önemli şehirlerinden olan Dehli ve Agra'dan gelen mallar Kanbey'den nakledilmekte ve Hürmüz üzerinden dünyanın farklı yerlerine gönderilmekteydi.¹³² Gücerat ile Kuzey Hindistan'daki mal akışı başlıca iki ana yol ile sağlanıyordu. Bunlardan birincisi batı yoluydu ve Surât'ı Agra'ya bağlayan Racastan, Ajmer, Jodhpur, Jalor, Ahmedabad, Kanbey ve Broach şehirleri bu güzergâhın başlıca merkezleriydi. Daha doğudaki ikinci rota ise Malva ve Handeş'ten geçiyordu. Bu yolun başlıca şehirleri ise Galyur, Sironj, Uccain, Mandu ve Burhanpur idi. Bunların dışında Kanbey limanına ulaşan alternatif yollar da mevcuttur.¹³³ Kanbey, erken Gupta döneminde (320 M.S.-500 M.S.) Hindistan'ın batı kıyısında bir liman şehri olarak gösterilmekte, Müslüman Arapların Sind'i fetihleri sırasında¹³⁴ Arap tacirler tarafından sıkça ziyaret edildiği Arap coğrafyacıları tarafından ifade edilmektedir.¹³⁵

Dehli Türk Sultanlığı döneminde Müslüman tacirlerin uğrak noktası olan bu yerden ayrıca Mekke'ye giden hacılar da taşınmaktaydı.¹³⁶ Orta çağda zengin ve her dönemde gelişen bir liman şehri olan Kanbey Müslüman seyyahların eserlerinde ise "Kinbâya" veya "Kanbâya" olarak geçmekte ve bu

¹²⁸ Dey, s. 194.

¹²⁹ Briggs, *The Cities of Gujarâshtra: Their Topography and History Illustrated*, s. 10.

¹³⁰ Dey, s. 194.

¹³¹ Solankiler tarafından bu küçük krallığın ortadan kaldırılmasıyla Stambha-Tirtha bir başkent olma hüviyetini kaybetti. Ancak sahip olduğu zenginliklerde bir azalma olmadı. Tam tersine güçlü Gücer hâkimiyetinin ithalat ve ihracat ticaretinin doğal bir çıkış noktası haline geldi. Diğer taraftan bu kasaba aynı zamanda bir deniz limanıydı. İslam kaynakları Mahmud Guri'nin annesinin bu limandan Mekke'ye gittiğini kaydetmektedir. Ayrıca Kanbey liman şehri antik dönem şehir hayatının hemen hemen bütün imkânlarına sahipti. Çok sayıda meyve bahçeleri yanında şehirde modern hamamlar inşa edilmişti. Bütün bunlar Kanbey'in renkli bir şehir hayatına sahip olduğunu göstermektedir. Bkz., Altekar, s. 47; Çavlukya hanedanlığı hakkında geniş bilgi için bkz., R. Hooja, *A History of Rajasthan*, New Delhi 2006, s. 177-199; ayrıca Çavlukya Hanedanlığı'nın mükemmel bir soykütüğü hakkında bkz., J. Dowson, "Translations of Three Copper Plate Inscriptions of the Fourth Century, A.D., and Notices of the Châlukya and Gurjara Dynasties", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, New Series*, London 1863, s. 253-255.

¹³² Sultan Muhammed Şah Tuğluk'un başkentini kısa bir süreliğine Devletâbâd'a taşıdığına, Dehli'de doğan, 1321'den 1422'ye kadar yani yüz yıldan biraz daha fazla yaşayarak alışılmışın dışında uzun bir yaşam süren ve Timur'un Hindistan seferleri sırasında Dehli'den ayrılmak zorunda kalan (13 Aralık 1398) Seyid Muhammed ve beraberindekilerin seyahat notlarında Hürmüz hakkında verilen şu bilgiler dikkate şayandır: "Jarun dedikleri Hürmüz, denizin ortasında yeryüzünde eşi benzeri olmayan bir limandır. Mısır, Suriye, Anadolu, Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap, Fars, Horasan, Maveraünnehir, Türkistan, Kıpçak bozkırlarından, Kalmukya bölgelerinden ve doğu diyarları olan Çin, Maçin ve Hanbalık'tan yani yedi iklimden tüccarlar o limana gelir idi. Maldiv Adalarından, Malabar diyarından Habeşistan ve Zenc'den Vijayanagar, Gülberge, Gücerât ve Kambay limanlarından, Arap yarımadası, Aden, Cidde ve Yenbu kıyılarından denizciler bu kasabaya değerli ve nadir mallar getirirdi." Bu bilgiler için bkz., M. Alam-S. Subrahmanyam, *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri (1400-1800)*, (nşr. N. Aksoy), İstanbul 2021, s. 85; Hint deniz ticareti hakkında ayrıca bkz., A. Dasgupta, "Indian Merchants and the Trade in the Indian Ocean", *The Cambridge Economic History of India I*, (nşr. T. Raychaudhuri-İ. Habib), Cambridge 1987, s. 412.

¹³³ T. Raychaudhuri, "Inland Trade", *The Cambridge Economic History of India I*, (nşr. T. Raychaudhuri-İ. Habib), Cambridge 1987, s. 338.

¹³⁴ Geniş bilgi için bkz., Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fütühu'l Büldân*, (nşr. M. Fayda), İstanbul 2013, s. 495-510.

¹³⁵ Khan, *Historical Dictionary of Medieval India*, s. 47.

¹³⁶ Altekar, s. 47.

yerin sahip olduğu zenginlikler üzerinde durulmaktadır.¹³⁷ Hindistan'ın zengin ticaret ve liman şehirleri arasında anılan bu modern şehir Gücerat ile o kadar özdeşleşmiştir ki Gücerat Sultanları Avrupa'da Kambay (Kanbey) prensleri diye tanınmışlardır.¹³⁸ Nuzhat al-Kulüb Gücerat ve Kanbey'in yetmiş bin köye sahip olduğu bilgisini vermektedir.¹³⁹ El-İstahrî (951 M.S.), Kanbey'in, Balhara'nın kuzey sınırları içerisinde bulunduğunu ve Tâptî Nehri'nden dört günlük mesafede olduğunu kaydetmektedir.¹⁴⁰ İbn Haukal (968-996 M.S.) ise Kanbey Hindistan şehirleri arasında zikreder.¹⁴¹ Marco Polo ise bu yere Kambaya demekte, büyük Hint'in batısına düşen çok büyük bir krallık olduğunu, kendi dilleri ve ayrı krallarının olduğunu, burada üretilen pamuğun öteki ülkelere ihraç edildiğini ve burada korsan bulunmadığı için tüccarların çok kâr ettiklerini ifade etmektedir.¹⁴²

Türklerin Kanbey limanı ile ilgileri Gazneli Mahmud'un meşhur Somnath seferi ile başlamıştır. Söz konusu sefer sırasında Nusret Han zengin ve antik bir liman olan Kanbey'i yağmaladı. Muhammed b. Tuğluk döneminde Tagi'nin çıkardığı isyan sırasında şehir yağmalandı ve tahribata uğradı.¹⁴³ Gücerat'ta Müslüman Türk hâkimiyetinin tesis edildiği Alâeddin Muhammed Kalaç döneminde bir taraftan Moğol akınları püskürtülürken diğer taraftan da Dekken ele geçirildi. Dehli Sultanı tarafından Gücerat'a gönderilen Alif Han ve Nusret Han, Gücerat'ı baştan sona katederek buranın yerel yöneticisi Raca Karan Baghilah'ı mağlup ettiler. Bu muharebeden sonra Kanbey tüccarlarının mallarına el konuldu ve liman Dehli Türk Sultanlığına bağlandı.¹⁴⁴ Muzafferî Sultanı Ahmed Şah döneminde ise Diu ve Kanbey limanları Gücerat Sultanlığı'na iltihak etti. Onun saltanatı sırasında Dekken'in Behmenî Devleti (Ahmed Şah Behmenî) Mahim adasına hâkim olduktan sonra Kanbey Körfezi'ni tehdit etmeye başladı.¹⁴⁵ Ancak Sultan Ahmed Şah, Diu ve Kanbey'de on yedi yelkenliden müteşekkil bir filo hazırlattı. Kara ordusuyla desteklenen Gücerat donanması kısa sürede Dekken ordusunu bozguna uğrattı ve bu sayede körfezi tehdit eden Behmenî Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetine son verildi (1430).¹⁴⁶

3.2. Diû / Bender-i Dev / Dio / Div

Hindistan'ın kuzeybatısında Kanbey Körfezi'nde Surât'da bulunan bir liman şehirdir.¹⁴⁷ Hindistan ile Batı dünyası arasındaki ticareti sağlayan bu liman şehir Bender-i Dev veya Dib gibi isimlerle de anılmaktadır.¹⁴⁸ Eski adı Dio olup Batı Hindistan'da Gücerat Devleti'nin Saurâştra kıyısının karşısında, yaklaşık on bir kilometre uzunluğunda ve üç kilometre genişliğindedir. Bir köprü vasıtasıyla karaya

¹³⁷ İbn Battûta Seyahatnâmesi, s. 515-532; *Hudûd al-Âlam (The Regions of the World A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.)* (nşr. V. Minorsky), London 1937, s. 245-246.

¹³⁸ Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s. 391.

¹³⁹ Hamd-Allâh Mustawfî, *The Geographical Part of the Nuzhat-al Qulûb*, s. 255-256.

¹⁴⁰ H. M. Elliot-J. Dowson, *The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period I*, London 1869, s. 31.

¹⁴¹ H. M. Elliot-J. Dowson, I, s. 36.

¹⁴² Marco Polo Kanbey hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "Kambaya, Büyük Hint'in batısına düşen çok büyük bir krallık. Ayrı bir kralları var ve kimseye vergi ödemiyorlar. Putlara tapıyorlar. Kutup Yıldızı bu ülkeden bakıldığında daha yüksek görünüyor. Çünkü ne kadar battıya gidilirse Kutup Yıldızı o kadar iyi fark edilir. Bu krallıkta ticaret zengin, iyi cinsinden bol çivit bulunuyor. Ayrıca bokran ve pamuk da büyük miktarlarda olup birçok yöreye, birçok krallığa ihraç ediliyor. Sepilenmiş ve işlenmiş deri ticareti de zengin; burada deriyi gerçekten öteki ülkelerdeki kadar iyi işliyorlar. Daha başka birçok mal varsa da pek uzun olacağı için kitabımıza almayacağım. Birçok gemiyle tacirler gelip öncelikle altın, gümüş, bakır ve tıtya getiriyorlar. Kendi ülkelerinden mal getirerek buradan mal götürüyorlar. Ticaret ve zanaatla yaşıyorlar..." Bkz., Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, s. 384.

¹⁴³ Misra, s. 103-104.

¹⁴⁴ A. M. Khân, *The Political and Statistical History of Gujarât*, s. 176.

¹⁴⁵ Tabakat-ı Ekberî'de Sultan Ahmed Behmenî'nin emirlerinden olup Melik ü't-Tüccar ünvanına sahip Melik Hasan tarafından Mahim'in yağmalanması ve halka zulmedilmesi üzerine Gücerat Sultanı Ahmed Şah'ın şehzade Zafer Han'ın Behmenî yöneticisini yakalayıp derdest etmesi için gönderildiğine dair kayıt hakkında bkz., Nizâmeddîn Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddin Ahmad III*, s. 214-215.

¹⁴⁶ Ahmed Şah'a tâbi olan Mahim yöneticisi Kutb Han ölünce bunu fırsat bilen Behmenî Sultanı süratle adaya hâkim oldu. Ayrıca Salsette (Mumbai)'deki Tannah'a da sahip çıkmaya başladı. Ahmed Şah bu gelişmeler üzerine Diu, Kanbey ve Gogo'da on yedi yelkenliden müteşekkil bir filo hazırlattı. Ayrıca Kuzey Konkan'da konuşlandırılan kara ordusu da Tannah'a doğru harekete geçirildi. Gücerat donanması kısa sürede adayı abluka altına aldı ve Behmenî komutanı saldırı karşısında daha fazla mukavemet gösteremeyeceğini anlayınca adadan kaçmak zorunda kaldı. Bu arada kara ordusu da Tannah'ı kuşatmıştı. Dekken ordusu burada çok ağır bir mağlubiyet aldı ve savaştan sonra adeta dağıldı. Gücerat donanması bu zaferden sonra Diu ve Kanbey limanlarına geri döndü ve böylece körfezi tehdit eden Dekken'in Behmenî Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti son buldu. Bkz., Forbes, s. 269-270; Tarih-i Selatin-i Gücerat Mahim'in zaptını 1427 olarak vermektedir. Bkz., Mahmud Bukharî, *Tarih-i Salatin-i Gujarat*, s. 9.

¹⁴⁷ Bayley, s. 9, 17.

¹⁴⁸ Dunbar, s. 141.

bağlanmış olan bu küçük ada Kanbey Körfezi'nin med-cezir olaylarından etkilenmeyen tabii bir limana sahiptir. Diü, Hindu hanedanlarından Cudasâmalar'ın elinde iken 1298/1299'da Sultan Alâeddin Kalaç tarafından alınarak Müslüman Türk hâkimiyeti altına sokuldu. Ancak Dehli Sultanları bu hâkimiyetlerini uzun süre muhafaza edemediler. Nitekim bir müddet Hinduların eline geçen bu şehri 1349'da Sultan Muhammed b. Tuğluk yeniden fethetti.¹⁴⁹ Kuzey Batı Hindistan limanlarına girip çıkan gemileri denetlemek için mühim bir üs kenti olarak stratejik öneme sahip Bender-i Dev,¹⁵⁰ Gücerat'ta tesisi edilen Muzafferiler'in hâkimiyeti altına girdi. Nitekim Fîrûz Şah Tuğluk döneminde Gücerat valisi olarak atanan ve burada istiklalini ilan ederek Müslüman Tür Sultanlığını kuran Zafer Han (A'zam Hümâyün Zafer Han (1392-1407)) 1407'ye kadar kuzeyde Idâr Racputları'nın oturdukları Racastan'ın bir bölümünü ve güneyde de Kathiavar yarımadasındaki Diu ve Calor (Jhalor)'u yağmaladı.¹⁵¹

1395'te Güney Kathiavar'daki Hinduların kutsal mekânlarının bulunduğu Somnath Patan'a askerî harekât düzenleyen Sultan Muzaffer Şah buradaki Hindu tapınağını tahrip ettirdi ve kalede bir cami inşa ettirdi. Sonraki birkaç yıl içinde Hindular Somnath'ı ele geçirince Muzaffer Şah yeniden Somnath üzerine yürüme kararı aldı. Gelişmeleri takip eden Hindular Sultanın gazabına uğramamak için Diu'ya kaçtılar. Somnath'a giren Gücerat ordusu Hinduları takip ederek sığındıkları Diu önlerine geldi. Karaya bir köprü ile ulaşımı sağlanan Diu muhasarası sırasında şehrin kapıları Sultanın ordusuna açılınca tapınakların neredeyse tamamı tahrip edildi. Tahribatta fillerin de kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Diu'ya hâkim olan Muzaffer Şah, burada bir cami yapılmasını emretti ve şehrin idaresi için gerekli atamaları bizzat yaptı. Ayrıca şehrin güvenliği için bir askerî birlik bırakıldı. Böylece XV. yüzyılın başlarında Diu'da Müslüman Türk hâkimiyeti tesis edildi.¹⁵²

1526 yılında Gücerat'ta tahta çıkan Kutbeddin Bahadır Şah (1526-1537) Dekken üzerine yürüdü ve Ahmednagar'ı zapt etti. Birkaç yıl sonra devrin en büyük hükümdarlarından biri olarak kabul edilmeye başlanan Sultan Bahadır Şah döneminde Gücerat sultanın himayesine giren pek çok âsî yöneticinin barınağı haline gelmişti. Nitekim Muhammed Zaman Mirza adındaki bir âsî Dehli'den kaçarak Gücerat'a geldi ve Bahadır Şah tarafından himaye edildi.¹⁵³ Dehli İmparator'u Hümâyün bir elçiyle mektuplar göndererek âsî Mirza'nın iade edilmesini istedi. Bahadır Şah, meseleyi diplomatik yollarla halledebilecekken müstehzi bir cevap gönderdi.¹⁵⁴ Bu hadise Hümâyün'un Gücerat üzerine yürütmesine sebep oldu.¹⁵⁵ Bahadır Şah, Hümâyün Padişah'ın ordusu karşısında mükerrer mağlubiyetlere uğradıktan sonra, bu sırada Diu'yu ele geçiren Portekizlilere¹⁵⁶ müracaat etmek zorunda kaldı ve kendisi de Diu adasına iltica etti. Portekizli Vali Nuno da Künha¹⁵⁷ ile 25 Ekim 1535'te bir

¹⁴⁹ K. A. Nizami, "Diü", *DİA, IX*, İstanbul 1994, s. 375.

¹⁵⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi I*, s. 402.

¹⁵¹ Lane-Poole, *Medieval India Under Mohammedan Rule (712-1764)*, s. 175.

¹⁵² Commissariat, s. 54-55.

¹⁵³ Muhammed Zaman Mirza Hümâyün'un kayınbiraderiydi. *Mirât-ı Sikandarı or the Mirror of Sikandar*, s. 180 vd.

¹⁵⁴ M. Yakup Mughul, *Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, Ankara 1987, s. 109.

¹⁵⁵ Bu hadiseyle ilgili Hümâyunnâme'de yer alan kayıt hakkında geniş bilgi için bkz., Gülbeden, *Hümâyunnâme*, (nşr. A. Yelgar), Ankara 1987, s. 153 vd; Sultan Bahadır Şah, Hümâyün Padişah'ın Gücerat üzerine yürüdüğü haberini alınca Tatar Han Lodi'yi otuz bin atlıyla Dehli üzerine gönderecektir. Dehli'yi zapt etmek için yola çıkan bu ordu Hümâyün'un kardeşi Hindal Mirza tarafından mağlup edildi. Bkz., Ali Muhammad Khân, *Mirât-ı Ahmadi*, s. 63 vd; Hümâyün Gücerat'ı istila edip fethetti. Fakat emirleri arasında hâkim olan itaatsizlik ve uyumsuzluk sebebiyle bu memleketi terk etmek zorunda kaldı ve eli boş döndü. Bkz., Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, (İng. Terc. E. Denison Ross-Türkçe Terc. O. Karatay), İstanbul 2006, s. 640.

¹⁵⁶ Portekizlilerin Hindistan'a geldiği sırada Hint-İslam ülkelerinde birtakım karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Nitekim Babur Şah'ın oğlu Hümâyün Şah Hindistan'da bir hayli yerleri zapt ve memleketine ilhak ettikten sonra Gücerat hükümdarı Bahadır Şah'ın üzerine yürümüş ve ülkesini işgal etmeye başlamıştı. Zaten eskiden beri Hindistan'a hâkim olmak için çalışan Portekizliler de bu iki Müslüman Türk hükümdarı arasında çıkan kavgadan istifade ederek Gücerat'ın meşhur bir ticaret limanı olan Diü'yu zapt etmişlerdi. Portekiz korsanlarının Hint denizinde ticaret yapan İslam tüccarlarına saldırıp mallarını yağma ve gemilerini talan etmeleri üzerine Gücerat sultanı İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuş, düşmanlarına karşı kendisinin ve ülkesinin himaye edilmesini istemişti (1536). İşte Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Hint deniz seferleri bu sebeple başlayacaktır. Bu hususta Seydi Ali Reis'in seyahat notlarına müracaat edilebilir. Bkz., Seydi Ali Reis, *Mir'at-ül Memalik*, (nşr. N. Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser 61, s. 22 vd.

¹⁵⁷ Esas itibarıyla Affonso Albuquerque 1513'te Aden ve Cidde'ye ulaştıktan sonra askerî ve diplomatik başarılarının zirvesini Hürmüz'ü ele geçirecek tamamladı ve 1515'te öldü. Onun valiliği döneminde Portekizliler doğu ülkelerinde kalıcı bir şekilde yerleşmeye başladı. Nuno da Künha ise Hindistan'a 1529 yılının Kasım ayında ulaştı. Portekizli meşhur vali Künha (Cunha)'nın ilk ve en önemli icraatı Hindistan'daki Portekiz genel merkezini Cochin (Koçin)'den Goa'ya nakletmek oldu. Esasen bu plan ilk olarak Affonso Albuquerque tarafından önerilmiştir. Ancak bu karara Hindistan'daki Portekizli

muahede imzaladı. Buna göre Portekizlilere Diu'da bir kale inşa etmek salâhiyeti verildi. Ancak Sultan, Müslümanlar ile Portekizliler arasında çıkan anlaşmazlıkları görüşmek üzere gittiği Diu yakınlarında bir kayıpta Portekizliler tarafında Şubat 1537'de katledildi. Böylece Diu'da sömürgeci Portekiz hâkimiyeti başladı.¹⁵⁸

3.3. Daman

Şimdiki Konkan'da bulunan Daman¹⁵⁹ Hindistan'ın büyük ticaret hacmine sahip liman şehirleri arasında kabul edilmektedir. Ancak Daman adının etimolojik kökeni hakkında çok fazla malumata sahip değiliz. Daman ticaret gemilerinin uğrak yeri olması yanında aynı zamanda inşa ve tamir edildiği yer olarak bilinmektedir.¹⁶⁰ Daman, M.Ö. II. yüzyıldan M.S. XIII. yüzyıla kadar Lata olarak bilinen ülkenin bir bölümünü oluşturmaktaydı. Bölge olarak ise Daman Aşoka zamanında Maurya İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. VII. yüzyılda Badami Çavlukya hakimiyetinde bulunan Lata bölgesine, İmparator Vikramaditya I. zamanında 671 yılında Daman da dahil edildi. Aynı bölge M.S. 757'den M.S. 975'e kadar Gücerat'ta tesis edilen Raştrakuta hâkimiyeti altına girdi. XIII. yüzyılın sonuna kadar Racputların yönetimi altında kalan Daman, yüzyılın sonlarında Alâeddin Muhammed Kalaç tarafından fethedildi. Dehli sultanı tarafından Gücerat'a atanan valiler her ne kadar Daman'a hâkim olarak bölgede güvenliği tesis etmek istemiş olsalar da Surât'dan Mahim'e kadar uzanan bu zengin coğrafya XIV. yüzyılda Ramnagar şefleri tarafından tehdit edildi ve büyük ölçüde de onlar tarafından idare edildi.¹⁶¹

Gücerat Sultanı Mahmud Bigarha 1465'te Daman limanını ve Par Nehri üzerindeki Parnera kalesini fethetti. Daman limanı böylece Muzafferiler'in hâkimiyeti altına girecektir. 1498 yılında Kalküta'da üs kuran Portekizliler yavaş yavaş Hint limanlarına hâkim olurken müteaddit defalar planlayıp uyguladıkları başarısız girişimlerden sonra kırk gemi ve beş yüz askerle Daman'ı ele geçirdiler. Portekizlilerin Hindistan genel valisi Dom Constantino 1568'de dört gemi ve iki bin adamla Goa limanına geldi. Genel Vali Goa'da bulunduğu sırada Daman'ı ele geçirmeye karar vermişti. Portekizli deniz kuvvetlerinin başında bulunan Dom Pedro de Almeida ve Dom Alvaro da Silveira kadırgaların hazırlıklarını tamamlayarak bölgeyi abluka altına aldılar ve gümrüklere el koydular. Portekiz kadırgaları özellikle hava şartlarından dolayı Hint okyanusunda yeteri kadar başarı elde edemediler. Bu arada 1558'de Malabar sahillerine saldırı düzenleyip pek çok yeri ateşe vermeye başladılar.¹⁶² Nihayet körfezi kontrol edebilecek stratejik konumundan dolayı 1559'da bu mühim liman kale ve şehir zapt edildi.¹⁶³

4. Nehirleri

4.1. Sâbarmâti

Kaynaklarda Savarnamati adıyla tesmiye olunan bu nehir Gücerat'ın tarihî coğrafyası bakımından son derece mühim olup¹⁶⁴ bölgedeki en büyük nehirlerden biridir. Sâbarmâti, Racastan (Racputana)'daki Aravali¹⁶⁵ dağlarında Nandikunda veya Mirpura yakınındaki modern Dhanbar Gölü membaından

---

memurların büyük bir kısmı tarafından şiddetle karşı çıktı. Portekiz Kralı Dom Manuel onay verince Goa Hindistan'daki Portekiz umûmî merkezi olacaktır. Böylece Goa'da önemli bir üs kurmayı başaran Portekiz deniz kuvvetleri için Kanbey Körfezi'ni zapt ederek Gücerat ve dolayısıyla bütün Hindistan ticaretini kontrol altına alma yolunda çok önemli bir aşamaya geçilmiş olacaktır. Bu hususta bkz., R. C. Majumdar, "Malabar and The Portuguese", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s. 426.

¹⁵⁸ Eryılmaz, s. 89-91; J. W. Watson, *History of Gujarat*, New Delhi 1876, s. 50.

¹⁵⁹ S. H. Panhwar, *History of Gujarat Under Government Orders*, (Gazetteer of the Bombay Presidency), 1/1, (nşr. J. M. Campbell), Bombay 1896, s. 227.

¹⁶⁰ Symonds, s. 115.

¹⁶¹ V. T. Gune, *Gazetteer of the Union Territory Goa, Daman and Diu II*, Bombay 1979, s. 11-18.

¹⁶² F. C. Danvers, *The Portuguese in India I*, New Delhi 1992, s. 511-513.

¹⁶³ Esasen Portekizliler Gücerat'ın devasa deniz ticaretini kontrol etmek istiyordu. Bunun için 1530'dan itibaren Kanbey Körfezi'ne hâkim olmanın kilit konumundaki liman şehirleri ve adaları ele geçirmeyi hedeflediler. O sebeple 1530'da Malabar, beş yıl sonra 1535'te Diu ve nihayet körfezi kontrol edebilecek stratejik konumu sebebiyle 1559'da Daman limanı Portekizliler tarafından ele geçirildi. Ayrıca bu kalelere ilaveten Hint Okyanusu'nun önemli yerlerinde yeni kaleler de inşa edildi. Bu kalelerin sayısı elliye buluyordu. Diğer taraftan bahsi geçen kaleleri koruyacak ve buralardan ticarî faaliyetleri denetleme özelliğine sahip toplam sayısı yüze varan filolar belirli bölgelere konuşlandırıldı. Bu konuda geniş bilgi için bkz., M. N. Pearson, *The Portuguese in India (New Cambridge History of India)*, Cambridge 1990, s. 31.

¹⁶⁴ Abul Fazl Allâmî, *The Ain ı Akbarî II*, (nşr. H. S. Jarrett), Calcutta 1891, s. 239.

¹⁶⁵ Yükseklikleri yer yer bin metre ile altı bin metre arasında değişen sıradağların bulunduğu dağ silsilesi içerisinde en meşhur olanı Racputlar tarafından kutsal kabul edilen Abu Dağı'dır. Bkz., G. Patterson, *Geography of India (Physical, Political and Commercial)*, London 1909, s. 243.

doğar¹⁶⁶ ve Gücerat'ı baştan sona katederek Kanbey Körfezi'ne dökülür.¹⁶⁷ Kaynaklarda Kritavati, Girikarnika, Candanâ ve Sâbhramati gibi farklı isimleri bulunmaktadır. Bu büyük nehrin Sâbhramati, Setika, Valkini, Hiranmayi, Hastimati, Vetramati ve Bhadramukhi adında yedi tane kolu bulunmaktadır.¹⁶⁸ Toplam uzunluğu 416 km. olan Sâbarmâti Nehri, Gücerat tarihinde başta Ahmedabad (Anahilvâra Patan) olmak üzere Udaypûr, Gandhinagar, Sarkhec, Anandpura, Rampura gibi Hindistan tarihinde en eski medeniyetlere ev sahipliği yapan şehirler bu nehrin çevresinde veya kolları üzerinde kurulmuştur.¹⁶⁹

4.2. Mahi

Kuzeybatı Hindistan'ın en büyük nehirlerinden biri olup Medya Pradeş'te Pâripatra Dağları'ndan doğar,¹⁷⁰ Racastan ve Gücerat topraklarını katederek Kanbey Körfezi'ne dökülür.¹⁷¹ Kaynaklarda Mhye veya Mahe adlarıyla da anılan nehir¹⁷² Gücerat'ı Malva ve Handiş'ten ayıran doğal sınır olma özelliğine sahiptir.¹⁷³ Toplam uzunluğu 1931 km. (1200 mil) olan bu nehir Gücerat'ın tarihî coğrafyası için son derece önemlidir.¹⁷⁴ Budist literatüründe önemli bir yere sahip olan Mahi Nehri¹⁷⁵ kollarından en önemlisinin kaynağını Bansvara'dan aldıktan sonra Panam, Moran ve Anas nehirleri ile birleştikten sonra Kanbey Körfezi'ne dökülmektedir.¹⁷⁶ VII. yüzyılda Hindistan'ı ziyaret eden Hiuen Tsiang (629-645), Saurâstra'dan bahsederken bu ülkenin Mahi (Mo-hi) Nehri'nin batısında olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁷

4.3. Narmadâ / Narbadâ

Narbada adıyla da bilinen bu nehir orta ve batı Hindistan'daki en uzun beşinci nehir olup kaynağını Vindhya ve Satpûra Dağları'ndan almakta ve çok sayıda küçük nehirle beslenerek Medya Pradeş ile Gücerat'ı geçtikten sonra güneye yönelerek Broaç (Bharuç) üzerinden Kanbey Körfezi'ne dökülmektedir.¹⁷⁸ Harşa Krallığı'nın güney sınırını ve eski Çavlukya Hanedanlığı'nın kuzey sınırını teşkil eden Narmadâ, kelime olarak "birini mutlu etmek" anlamına gelmektedir. Hindular, bu nehirde yıkanmanın kendileri için uğur getireceğine inanırlar. Onun için nehrin çeşitli yerlerinde en eski devirlerden itibaren festivaller ve köy panayırıları düzenlenmiştir. Gazneli Mahmud'un meşhur Somnath seferi sırasında Narmadâ kenarında bulunan pek çok tapınağın tahrip edildiği ancak bazılarının ayakta kaldığı ve bunlardan birisinde Narmada'nın biri siyah, diğeri beyaz iki tanrıça putuyla temsil edildiği kaynaklarca ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Nehrin debisi muson mevsimi ile sınırlı olan yağmur sularıyla yılın muayyen dönemlerinde değişkenlik gösterdiği için kuzeydeki nispeten daha büyük nehirlerle karşılaştırıldığında daha az su taşıması sebebiyle eski çağlarda Gücerat'ı Vindhya Dağları'na bağlayan ve göçlere imkân veren geçitlere sahiptir.¹⁸⁰ Reva, Samodbhavâ ve Mekalasuta olarak da bilinen Narmada'nın denize döküldüğü yer Matsya Purana'ya göre bir tirtha veya kutsal bir yer olarak kabul edilmektedir.¹⁸¹

¹⁶⁶ Dey, s. 171.

¹⁶⁷ Law, *Historical Geography of Ancient India*, 295.

¹⁶⁸ Majumdar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat*, s. 302-303.

¹⁶⁹ D. B. Anand Chairman, "Usability of Indian Rivers", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. 272-273.

¹⁷⁰ B. C. Law, "Rivers of India as in Ancient Literature", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. s. 189; O. H. K. Spate, *India and Pakistan (A General and Regional Geography)*, London 1954, s. 602; Law, *Historical Geography of Ancient India*, 288.

¹⁷¹ B. C. Law, *Geographical Essays I*, London 1937, s. 117.

¹⁷² Symonds, s. 110.

¹⁷³ Majumdar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat*, s. 3; Dey, s. 119.

¹⁷⁴ C. H. Wilberforce-Bell, *The History of Kathiawad (from the Earliest Times)*, London 1916, s. 6.

¹⁷⁵ Sankalia, s. 9, 25.

¹⁷⁶ S. M. Sastri, *Cunningham's Ancient Geography of India*, Calcutta 1924, s. 719.

¹⁷⁷ R. Amarji, *Tarikh-i Sorath (A History of the Provinces of Sorath and Halar in Kâthiâwâd)*, Bombay 1882, s. 34.

¹⁷⁸ B. Avari, *India: The Ancient Past (A History of the Indian Subcontinent from c. 7000 BCE to CE 1200)*, New York 2016, s. 9; el-Bîrûni, s. 177.

¹⁷⁹ A. Shankar, *The Mighty and Mystical Rivers of India*, New Delhi 2001, s. 91-95.

¹⁸⁰ Avari, s. 9.

¹⁸¹ Law, *Historical Geography of Ancient India*, s. 36.

4.4. Taptî / Tâpi

Kaynağını Vindhya dağlarından alan Taptî Nehri,¹⁸² Godavari ve Narmada nehirleri arasında olup orta Hindistan'dan batıya doğru 724 km. uzunluğundadır.¹⁸³ Medya Pradeş, Maharaştra ve Gücerat topraklarını katettikten sonra Kanbey Körfezi'ne dökülür.¹⁸⁴ Taptî Nehri, "Sutoya" (iyi suya sahip olan) olarak tanımlanır.¹⁸⁵ Eski eserlerde Gücerat'ın tabii sınırları içerisinde gösterilen bu nehir umumiyetle Tâpi adıyla bilinmektedir.¹⁸⁶ Dekken bölgesinden batıya doğru akan Taptî Nehri¹⁸⁷ Betul bölgesinde Multai yakınlarından kaynağını alır. Kuzeydeki Satpûra tepeleri ile güneyde yer alan Gavilgarh tepeleri arasından batıya doğru akar ve körfeze dökülür.¹⁸⁸

SONUÇ

Sonuç olarak bir tarihî olayın geçtiği yerin tarihî coğrafyasını inceleyebilmek için o yerin diğer yerlerden farklı ve tarihî bir değerinin olması gerektiği düşüncesinden hareketle Hindistan'daki Türk tarihi için son derece mühim bir önemi olan Gücerat'ın tarihî coğrafyası, buradaki coğrafi mekânın hususi özellikleri ile tarihî süreçte hangi değişime maruz kaldığı bu çalışmada ilgili kaynakların ışığı altında tespit edilip geniş bir şekilde izah edildi. Gücerat'ın tarihî coğrafyası ile ilgili bilgiler, siyasî, dinî, sosyal ve ekonomik minvalde tetkik edilerek çalışmamızın esasını ve ana hatlarını oluşturdu. Tarihî ve çok zengin bir geçmişe sahip olan Gücerat en eski çağlardan itibaren birbirinden farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hindu Racalıkları yönetimindeki Gücerat tarihinin erken dönemleri hakkında çok az ve karışık malumata sahibiz. Bölgenin M.Ö. 1400'lerden M.S. 942'ye kadar gerek Racput gerekse diğer Hint kavimlerinin hâkimiyetinde kaldığı bilinmektedir.

Türklerin Gücerat'la ilgisi ise M.Ö. I. binden itibaren kuzey Hindistan'a gelip yerleşen Sakalar ile başlatılabilir. Sakaları, Kuşan, Akhun ve Gazneliler takip edecek Gurlular'ın akabinde Dehli merkezli kurulan ve umûmiyetle Dehli Türk Sultanları adıyla anılan Türk hâkimiyetleri bu bölgeye de büyük ölçüde hükmedecektir. Bunların arasında Kutbiler, Şemsî Melikleri, Tuğluklar ve Kalaçlar zikredilebilir. Söz konusu Türk hâkimiyetleri için zenginlikleriyle dikkat çeken bu muazzam coğrafya uzun bir müddet fethedilip ele geçirilmesi gereken bir ülke olarak görülmüştür. Özellikle Hindistan ile batı dünyası arasında ticaret ve irtibatı sağlayan Gücerat liman şehirleri tarihin hemen her devrinde stratejik konumlarıyla dikkat çekmiştir. Bunun yanında Gücerat sahip olduğu yeraltı zenginlikleri ve dinî merkezleri ile de geçmişteki hâkimiyetlerin bu bölgeye yönelmelerine sebep olmuştur. Bu noktada Dehli Türk Sultanlığı döneminde sultanlığın müreffeh vilayetlerinden birisi haline gelen Gücerat'ın söz konusu zenginliğinde Türk devlet adamları tarafından yapılan idarî düzenlemelerin şüphesiz büyük bir etkisi olmuştur. Bilhassa Gücerat'ta inşa edilen yeni şehirler ve yukarıda bahsi geçen liman şehirlerin kontrol altında tutulması ticarî canlılığın ve ticaretteki devamlılığın sağlanmasında önemli bir husus olmuştur. Çalışmamızda bu tür özellikleriyle ön plana çıkan şehirler ve liman şehirlerin tarihî coğrafyasının ortaya konulmasıyla Türk tarihiyle ilgili önemli bir boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Abdul'l-Qadir İbn Mülük Shah Known as Al-Badâonî, *Muntakhabu-t-Tawârikh II*, (nşr. W. H. Lowe), New Delhi 1899.

Abul Fazl Allâmî, *The Ain ı Akbarî II*, (nşr. H. S. Jarrett), Calcutta 1891.

Abul Fazl-ı Allâmî, *The Ain-i Akbarî III*, (nşr. H. S. Jarret), Calcutta 1894.

Ahmed b. Yahyâ el-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, (nşr. M. Fayda), İstanbul 2013.

¹⁸² el-Bîrûnî, s. 175; T. L. Shah, *Ancient India (History of Ancient India for 1000 years in four Volumes, from 900 B.C. to 100 A.D.)*, Baroda 1941, s. 137; Commissariat, s. 411.

¹⁸³ Majumdar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat*, s. 305.

¹⁸⁴ T. Saunders, *A Sketch of the Mountains and River Basins of India*, London 1870, s. 12.

¹⁸⁵ Majumdar, *Historical and Cultural Chronology of Gujarat*, s. 305.

¹⁸⁶ Sankalia, s. 44;

¹⁸⁷ Shankar, s. 97.

¹⁸⁸ G. K. Vij-R. C. Shenoy, "Hydrology of Indian Rivers", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. 271.

- Ahmed, M. Aziz, *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, (nşr. T. Say), Aligarh 1949.
- Aiyangar, S. K., *South India and Her Muhammadan Invaders*, Calcutta 1921.
- Alam, M., Subrahmanyam, S., *Keşifler Çağında Hint-İran Seyahatleri (1400-1800)*, (nşr. N. Aksoy), İstanbul 2021.
- Alberuni's India I (An Account of the Religion, Philosophy, Literature, Geography, Chronology, Astronomy, Customs, Laws and Astrology of India About A.D. 1030), (nşr. E. C. Sachau), London 1910.
- Altekar, A. S., "A History of Important Ancient Towns and Cities of Gujarat", *The Indian Antiquary (August 1924)*, s. 3-21.
- Amarji, R., *Tarih-i Sorath (A History of the Provinces of Sorath and Halar in Kâthiâwâd)*, Bombay 1882.
- Avari, B., *India: The Ancient Past (A History of the Indian Subcontinent from c. 7000 BCE to CE 1200)*, New York 2016.
- Baker, A. R. H., *Geography and History*, Cambridge 2003.
- Baranî, *Tarih-i Fîruz Şahî*, (nşr. S. A. Khan), Calcutta 1862.
- Bayley, E. C., *The Local Muhammadan Dynasties Gujarat*, London 1886.
- Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi I (İlk Çağlardan Gurkanlı Devleti'nin Kuruluşuna Kadar 1526)*, Ankara 1987.
- Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi II (Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri 1526-1737)*, Ankara 1987.
- Bell, C. H. Wilberforce-, *The History of Kathiawad (from the Earliest Times)*, London 1916.
- Beveridge, H., *A Comprehensive History of India I*, London 1862.
- Biger, G., "Historical Geography and International Boundaries", *Journal of Geography, Politics and Society, Year II, No. 1/3 (June 2012)*, s. 5-13.
- Bosworth, C. E., *The Ghaznavids Their Empire in Afganistan and Eastern Iran (994-1040)*, New Delhi 1992.
- Briggs, H. G., *The Cities of Gujarâshtra: Their Topography and History Illustrated*, Bombay 1849.
- Brookes, J. C., *History of Mewar*, Calcutta 1859.
- Butlin, R. A., *Historical Geography (Through the Gates of Space and Times)*, New York 1993.
- Cama, J. C., "History of Ahmedabad", *Ahmedabad*, (nşr. The Rotary Club of Ahmedabad-Collektif), Ahmedabad 1940, s. 5-8.
- Campbell, J. M., "Ahmedabad", *Gazetteer of the Bombay Presidency IV*, Bombay 1879, s. 249-258.
- Can, H. D., "Epik Dönem: Hint Destanları Üzerine" *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, (nşr. Y. Kayalı), İstanbul 2022, s. 417-460.
- Chairman, D. B. Anand, "Usability of Indian Rivers", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. 256-284.
- Chandra, S., *History of Medieval India (800-1700)*, New Delhi 2007.
- Commissariat, M. S., *A History of Gujarat I (from A.D. 1297-8 to A.D. 1573)*, Calcutta 1938.

- Cöhce, S., *Dehli Türk Sultanları Tarihi*, Malatya 2004.
- Cüzcânî-Raverty, *Tabakât-ı Nâsirî, A General History of Mohammadan Dynasties of Asia I*, (nşr. H. G. Raverty), Calcutta 1864.
- Danvers, F. C., *The Portuguese in India I*, New Delhi 1992.
- Dasgupta, A., “Indian Merchants and the Trade in the Indian Ocean”, *The Cambridge Economic History of India I*, (nşr. T. Raychaudhuri-İ. Habib), Cambridge 1987, s. 407-433.
- Debenham, F., *Historical Geography*, London 1923.
- Dennis, R., “Geography and Historical Geography”, *Social Science History, Volume 15, No. 2 (Summer 1991)*, s. 265-288.
- Dey, N. L., *The Geographical Dictionary of Ancinet and Medieval India*, London 1927.
- Dhanoa, Belinder-H., *Hsuan-Tsang's Journey to India*, New Delhi 1988.
- Doğrul, Ö. R., *Ekber Bir Türk Dâhîsi*, İstanbul 1944.
- Dosabhai, E., *A History of Gujarat (from the Earliest Period to the Present Time)*, Ahmadabad 1894.
- Dowson, J., “Translations of Three Copper Plate Inscriptions of the Fourth Century, A.D., and Notices of the Châlukya and Gurjjara Dynasties”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, New Series*, London 1863, s. 247-286.
- Dunbar, G., *A History of India*, New Delhi 1990.
- Dutt, R. C., *A History of Civilization in Ancient India II*, London 1893.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, (nşr. A. Sait Aykut), İstanbul 2019.
- Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind (Bîrûnî'nin Gözüyle Hindistan)*, (nşr. K. Burslan-A. İhsan Yitik), Ankara 2015.
- Elliot, H. M. – Dowson, J., *The History of India As Told By Its Own Historians: The Muhammadan Period I*, London 1869.
- Eryılmaz, İ., *Muzafferîler*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 2018.
- Eskikurt, A., “Tarihî Coğrafya Çalışmalarının Metodolojisi Konusunda Genel Bir Değerlendirme”, *Marmara Coğrafya Dergisi, S. 11, Ocak-2005*, İstanbul 2005, s. 39-64.
- Fahreddin Mübarek Şah, *Tarih-i Fahreddin Mübarek Şah (Şecere-i Ensâb'ın Dibacesi)*, (nşr. A. Yelgar-M. A. Bozkuş), Ankara 2023.
- Fisher, M. H., *Bâbürlüler Hindistan'da Bir Türk İmparatorluğu*, (nşr. M. F. Çalışır), İstanbul 2021.
- Fleet, J. F., “The Name Gujarat”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, (Apr., 1906)*, Cambridge University Press, s. 458-460.
- Forbes, A. K., *Râs Mâlâ; or Hindoo Annals of the Province of Goozerat in Western India*, London 1878.
- Forrest, D. W., *Cities of India*, Westminster 1903.
- Freeman, E. A., *The Historical Geography of Europe, Bombay* 1903.
- Futûhu's Salâtin or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî II*, (nşr. A. M. Husain), Calcutta 1966.

- Futûhu's Salâtin or Shâh Nâmah-ı Hind of Isâmî III*, (nşr. A. M. Husain), Calcutta 1966.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II*, (nşr. R. Rahmeti Arat), Ankara 1987.
- Gune, V. T., *Gazetteer of the Union Territory Goa, Daman and Diu II*, Bombay 1979.
- Gümüşçü, O., *Tarihi Coğrafya*, İstanbul 2016.
- Gümüşçü, O., "Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras", *Erdem*, Aralık 2018, s. 99-120.
- Halkın, Léon-E., *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (nşr. B. Yediyıldız), s. Ankara 2014.
- Hamd-Allâh Mustawfî, *The Geographical Part of the Nuzhat-al Qulûb Composed By Hamd-Allâh Mustawfî of Qazwîn in 740 (1340)*, (nşr. G. Le Strange), London 1919.
- Hooja, R., *A History of Rajasthan*, New Delhi 2006.
- Hudûd al-Âlam (The Regions of the World A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.)* (nşr. V. Minorsky), London 1937.
- Husain, A. M., *The Rise and Fall of Muhammad Bin Tughluq*, London 1938.
- Husain, A. M., *Tughluq Dynasty*, Calcutta 1933.
- İbnü'l-Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi IX*, (nşr. A. Özeydin-M. Tulum), İstanbul 1987.
- Kayalı, Y., Hakman, I., "Eskiçağ Hindistan Tarihinin İki Budist Hamisi: Maurya İmparatoru Aşoka ve Kuşan Kralı Kanişka", *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi* VI/1, (Haziran 2021), s. 1-16.
- Khân, A. M., *The Political and Statistical History of Gujarât*, (nşr. J. Bird), London 1835.
- Khân, Ali Muhammad, *Mirât-ı Ahmadi (A Persian History of Gujarat)*, (nşr., M. F. Lokhandwala), Baroda 1965.
- Khan, I. A., *Historical Dictionary of Medieval India*, Lanham 2008.
- Kinda, A., "Historical Geography", *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*, (2017), s. 1-11.
- Konukçu, E., "Hindistan'daki Türk Devletleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi IX*, (nşr. H. D. Yıldız), İstanbul 1989, s. 373-535.
- Köprülü, M. Fuad, *Tarih Araştırmaları I*, (nşr. Y. K. Taştan), Ankara 2006.
- Kucera, Z., "Historical Geography between Geography and Historiography", *Journal of Historical Geography and Environmental History*, Volume 5/2008, No. 1, s. 5-13.
- Langlois, Ch. V., - Seignobos, Ch., *Tarih Tetkiklerine Giriş*, (nşr. G. Ataç), Ankara 2010.
- Law, B. C., "Rivers of India as in Ancient Literature", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. s. 187-210.
- Law, B. C., *Geographical Essays I*, London 1937.
- Law, B. C., *Historical Geography of Ancient India*, Calcutta 1954.
- Mackinder, H. J., *Tarihin Coğrafi Kalbi*, (nşr., K. Yılmaz), İstanbul 2013.
- Mahajan, V. D., *History of Medieval India (Muslim Rule in India)*, New Delhi 1991.
- Mahmud Bukharî, *Tarih-i Salatin-i Gujarat*, (nşr. S. A. I. Tirmizî), New Delhi 1960.

- Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India IV (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), New Delhi 1829.
- Mahomed Kasım Ferishta, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India I (Translated from the Original Persian of Mahomed Kasım Ferishta)*, (nşr. J. Briggs), New Delhi 1829.
- Majumdar, M. R., *Historical and Cultural Chronology of Gujarat (from Earliest Times to 942 A.D.)*, Ahmedabad 1960.
- Majumdar, R. C., “Malabar and The Portuguese”, *The Delhi Sultanate*, (nşr. R. C. Majumdar), New Delhi 1960, s. 415-437.
- Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*, (nşr. I. Ergüden-Z. Zühre İlgelen), İstanbul 2022.
- Memiş, E., *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Bursa 2012.
- Mirât-ı Sikandarı or the Mirror of Sikandar*, (nşr. F. L. Faridî), Dharampur 1889.
- Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, (İng. Terc. E. Denison Ross-Türkçe Terc. O. Karatay), İstanbul 2006.
- Misra, S. C., *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, Baroda 1962.
- Mitchell, J. B., *Historical Geography*, London 1975.
- Mughul, M. Yakup, *Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, Ankara 1987.
- Muhammed Kâsım Hinduşâh Esterâbâdî, *Târîh-i Firişte*, (nşr. Muhammed Rıza Nâsırî), Encümen-i Asâr ve Mefâhîr-i Ferhengî, Tahran 1387.
- Nizâmeddîn Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad I*, (nşr. B. De), Calcutta 1927.
- Nizâmeddîn Ahmed, *The Tabaqât-ı Akbarî of Khwâjah Nizâmuddin Ahmad III*, (nşr. B. De-B. Prashad), Calcutta 1939.
- Nizami, K. A., “Diû”, *DİA, IX*, İstanbul 1994, s. 375-377.
- Nizamî, K. A., “Gucerât”, *D.İ.A., XIV*, İstanbul 1996, s. 171-173.
- Page, J. Burton-, “Indian Islamic Architecture (Forms and Typologies, Sites and Monuments),” *Handbook of Oriental Studies, XX*, (nşr. G. Michell), Leiden 2008, s. 60-69.
- Pandey, A. B., *Early Medieval India*, Allahabad 1960.
- Panhwar, M. H., *Chronological Dictionary of Sind (from Geological Times to 1539 A.D.)*, Karachi 1983.
- Panhwar, S. H., *History of Gujarat Under Government Orders, (Gazetteer of the Bombay Presidency), I/I*, (nşr. J. M. Campbell), Bombay 1896.
- Patterson, G., *Geography of India (Physical, Politikal and Commercial)*, London 1909.
- Pearson, M. N., *The Portuguese in India (New Cambridge History of India)*, Cambridge 1990.
- Piggott, S., *Some Ancient Cities of India*, Oxford 1945.
- Pithawalla, M. B., *Historical Geography of Sind*, Karachi 1938.
- Poole, S. Lane-, *Medieval India Under Mohammedan Rule (712-1764)*, London 1903.
- Poole, S. Lane-, *The Mohammadan Dynasties*, Westminster 1894.

- Prasad, I., *History of Medieval India (from 647 A.D. to the Mughal Conquest)*, Allahabad 1928.
- Raychaudhuri, T., "Inland Trade", *The Cambridge Economic History of India I*, (nşr. T. Raychaudhuri-İ. Habib), Cambridge 1987, s. 325-359.
- Ross, E. Denison, "Gujarât and Khândesh", *The Cambridge History of India III (Turks and Afghans)*, (nşr. W. Haig), Cambridge 1928, s. 294-348.
- Rothermund, H. Kulke-D., *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), Ankara 2001.
- Sankalia, H. D., *Studies in the Historical-Cultural Geography and Ethnography of Gujarat (Places and Peoples in Inscriptions of Gujarat: 300 B.C.-1300 A.D.)*, Poona 1949.
- Sastri, S. M., *Cunningham's Ancient Geography of India*, Calcutta 1924.
- Sauer, C. O., "Foreword to Historical Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, VOL. XXXI, No. 1, (March 1941), California 1941, S. 1-24.
- Saunders, T., *A Sketch of the Mountains and River Basins of India*, London 1870.
- Seydî Ali Reis, *Mir'at-ül Memalik*, (nşr. N. Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser 61.
- Shah, T. L., *Ancient India (History of Ancient India for 1000 years in four Volumes, from 900 B.C. to 100 A.D.)*, Baroda 1941.
- Shankar, A., *The Mighty and Mystical Rivers of India*, New Delhi 2001.
- Shukla, D. C., *Early History of Rajasthan*, Jodhpur 1978.
- Smith, V. A., *The Oxford History of India (from the Earliest Time to the end of 1911)*, Oxford 1911.
- Somani, R. V., *History of Mewar (from Earliest times to 1751 A.D.)*, Jaipur 1976.
- Spate, O. H. K., *India and Pakistan (A General and Regional Geography)*, London 1954.
- Stein, B., *Hindistan Tarihi*, (nşr. M. Günay), İstanbul 2015.
- Symonds, R. A. R., *Introduction to the Geography and History of India*, Madras 1845.
- The Oriental Geography of Ebn Haukal An Arabian Traveller of the Tenth Century*, (nşr. W. Ouseley), London 1800.
- Thomas, F. W., "Açoka, The Imperial Patron of Buddizm", *The Cambridge History of India I (Ancient India)*, (nşr. E. J. Rapson), Cambridge 1922, s. 495-512.
- Tod, J., *Annals and Antiquities Rajasthan or The Central- Western Rajpoot States of India I*, Calcutta 1902.
- Togan, A. Z. Velidî, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1985.
- Toynbee, A., *Tarih Bilinci I (A Study of History)*, İstanbul 1978.
- Tozer, H. F., *A History of Ancient Geography*, Cambridge 1935.
- Vij, G. K., - Shenoy, R. C., "Hydrology of Indian Rivers", *Mountains and Rivers of India*, (nşr. B. C. Law), Calcutta 1968, s. 258-283.
- Virji, K. J., *Ancient History of Saurashtra (A Study of the Maitrakas of Valabhi V to VIII Centuries A.D.)*, Bombay 1952.
- Vogel, J. P., "Two Notes on the Ancient Geography of India", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, I, (January 1929), s. 113-127.

Watson, J. W., *History of Gujarat*, New Delhi 1876.

Yâhîyâ b. Ahmad b. Abdullah Sirhindî, *The Târikh-i Mubârakshâhî*, (nşr. K. K. Basu), Baroda 1932.